

VITALE ECONOMIE IN EEN GROEN LANDSCHAP
ACTUALISERING ECONOMISCHE VISIE K5

Concept, 15 december 2011

Blaauwberg
Aart van Bochove
Jeroen Bos
Michaël Roumen
www.blaauwberg.nl

Drie redenen voor herziening Economische Visie K5

In 2004 hebben de K5-gemeenten de economische visie *Een kans voor Balans* laten opstellen. Die visie is om verscheidene redenen aan herziening en actualisering toe.

- Eén van de redenen is dat één van de uitwerkingen van *Een kans voor Balans* – de regionale ontwikkelingsmaatschappij ROM-K – niet goed heeft uitgepakt. De ROM-K is als organisatorisch construct beproefd, maar is nooit aan zaken toegekomen. Met de kennis van nu kunnen we vaststellen dat een ontwikkelingsmaatschappij alleen zin heeft wanneer er substantiële gemeentelijke grondposities kunnen worden ingebracht. En dat is in de Krimpenerwaard niet het geval: de gemeenten hebben niet of nauwelijks grondposities waarmee zij de markt kunnen beïnvloeden. Die markt kunnen ze wel met het publieke instrumentarium (zoals bestemmingsplannen) beïnvloeden. Dat vraagt niet om een ROM, maar om goede bestuurlijke samenwerking.
- Een tweede reden is een heroriëntatie op de verhouding tussen regionaal en lokaal economisch beleid. Anders dan in 2004, wordt het primaat in het economisch beleid weer duidelijk bij de gemeenten zelf gelegd. Dat heeft vooral een inhoudelijke reden: in het vestigingsklimaat van de Krimpenerwaard spelen de lokale omstandigheden een grote rol, waardoor bedrijven hechten aan vestiging en groeiomgankelijkheden in hun eigen gemeente.
- Een derde reden is het voortschrijdend inzicht in de gevolgen van de kenniseconomie, in de stabilisering van het bevolkingsaantal en in bewegingen in de economische omgeving. Een veranderende wereld vergt om een geactualiseerd beleidskader.

Tegelijk ook voortbouwen op vruchtbare inzichten uit *Een kans voor Balans*

De voorliggende notitie bouwt intussen wel voort op *Een kans voor Balans*. Zowel in 2004 als in 2011 is het uitgangspunt dat de Krimpenerwaard een homogeen gebied is en in economisch opzicht ook functioneel als een eenheid te beschouwen is, dat aan kracht wint door gezamenlijk op te trekken. Een ander 'blijvertje' is het inzicht dat de productiestructuur van het gebied versterking nodig heeft, om ook op lange termijn een goed economisch vestigingsklimaat te kunnen blijven bieden.

Rode draad in de actualisering

Deze actualisering heeft twee rode draden.

- De eerste rode draad is het - opnieuw - zoeken van balans tussen regionaal en lokaal denken en handelen.
- De tweede rode draad is inhoudelijk van aard. Het gaat om wat in het jargon wel de 'global – local' kwestie wordt genoemd: mensen leven in een globaliserende wereld, maar zoeken tegelijk lokale binding. Zo ook bedrijven: een wereldwijde uitwisseling

en concurrentie doet niets af aan de gewenste kwaliteit van het lokale productiemilieu. En het geldt ook voor regio's: goed verbonden zijn en samenwerken met de buitenwereld gaat hand in hand met zorg dragen voor de eigenheid en de authenticiteit. Internationaal geldt het Zuid-Duitse Beieren als een geslaagd voorbeeld van integratie van 'global' en 'local': het 'laptop und Lederhosen'-model, waarbij de laptop staat voor de globale oriëntatie en de Lederhosen voor de eigenheid van het dorp. De Krimpenerwaard is er in geslaagd de eigenheid te behouden. Geen geringe prestatie, zo onder de rook van een grootschalig suburbaan landschap. Nu is het zaak die eigenheid te verbinden met de dynamiek van de buitenwereld.

Leeswijzer

De voorliggende notitie bestaat uit twee delen.

Eerst een conclusiehoofdstuk (hoofdstuk 1): de visie geactualiseerd in 3 hoofdlijnen en 5 agendapunten.

Vervolgens de onderbouwing van die conclusies in deel 2: de analyse. Met als hoofdstukken:

2. Een economische typering van de K5 en de duiding van de belangrijkste strategisch-economische vraagstukken. Dit hoofdstuk plaatst de Krimpenerwaard in de context van het 'global - local debat': hoe zorg je dat min of meer besloten gebied met een hoge mate van eigen karakter aan de ene kant aanhaakt op de dynamiek van de buitenwereld en die dynamiek gebruikt om zelf economisch vitaal te blijven en aan de andere kant de kwaliteit en de samenhang van de status quo behoudt?
3. Een positionering van de economische visie: wat is de reikwijdte van zo'n visie en wat zijn uitgangspunten (en ook beperkingen) bij het gebruik van een economische visie?
4. Feiten en cijfers over de economie van de K5. Die cijfers laten zowel de eenzijdigheid als de robuustheid van de regionale economie zien.
5. Een overzicht van de actuele economische thema's in de K5.

Verantwoording

Deze actualisering van de economische visie voor de K5 is tot stand gekomen aan de hand van een aantal interviews met sleutelspelers, een documentenstudie, een discussie in het Portefeuillehoudersoverleg Ruimte van de K5, een radenconferentie (op 1 september 2011) en een bijeenkomst met vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven, het onderwijs en de woningbouwcorporatie (op 6 oktober 2011).

Terzijde: de K5 geldt bestuurlijk als een 'subregio' van de regio Midden-Holland. En de K5 valt niet geheel samen met de Krimpenerwaard. Maar in het onderhavige stuk zou dat tot een geforceerd taalgebruik leiden. Waar in de achterliggende pagina's over regio en Krimpenerwaard gesproken wordt, bedoelen we de K5, tenzij uit de context anders blijkt.

INHOUD

Deel 1: conclusies

1.	Conclusies: de visie geactualiseerd in 3 hoofdlijnen en 5 agendapunten	5
1.1	Drie hoofdlijnen	5
1.1.1	gezonde economische structuur op langere termijn	6
1.1.2	lokale oriëntatie van economisch beleid	7
1.1.3	regionale samenwerking	7
1.2	Voorstel voor een programmatische aanpak in vijf agendapunten	9
1.2.1	een onderwijsoffensief	9
1.2.2	onderzoek de mogelijkheden voor een ondernemersfonds in de K5	10
1.2.3	herstructurering en uitbreiding van bedrijventerrein	11
1.2.4	een communicatieplan	11
1.2.5	startersondersteuning	12

Deel 2: analyse

2.	Analyse en context: De K5-gemeenten in hun omgeving	13
2.1	Economische typering van de Krimpenerwaard	13
2.2	Inhoudelijke perspectieven	15
3.	De kracht en reikwijdte van een economische visie	22
3.1	Waar gaat een economische visie over?	22
3.2	Maatvoering in het beleid	24
4.	Feiten en cijfers	26
4.1	Werkgelegenheid en sectoren	26
4.2	Werkloosheid en arbeidsongeschiktheid	28
4.3	Inkomensniveau, vergrijzing en pendel	28
5.	Actualiteit: de economische thematiek in de K5	31
5.1	Bedrijventerreinen	31
5.2	Detailhandel en vitaliteit van de kernen	34
5.3	Landbouw	36
5.4	Recreatie en toerisme	39
5.5	Onderwijs en arbeidsmarkt	40
5.6	Wonen als economische strategie	42
	Respondenten en begeleidingscommissie	44

1. CONCLUSIES: DE VISIE GEACTUALISEERD IN 3 HOOFDLIJNEN EN 5 AGENDAPUNTEN

Overheid en ondernemers in de K5-gemeenten staan de komende jaren voor een dubbele opgave: duurzame versterking van de regionale economische structuur naast behoud en zo mogelijk doorontwikkelen van de lokale bedrijvigheid.

Dat is in één zin de drijfveer achter deze economische visie. Dezelfde drijfveer als uit de visie *Een Kans voor Balans* uit 2004, maar met een andere uitwerking. Dit openingshoofdstuk beschrijft die uitwerking in drie hoofdlijnen en vijf agendapunten.

1.1 Drie hoofdlijnen

Deze economische visie draait in de kern om drie hoofdlijnen:

1. *economische structuurversterking*: de Ausgangssituatie voor de K5-gemeenten is niet slecht, maar de combinatie van de druk op de ruimte, de structuur van de economie, de druk op de vitaliteit van de kernen en demografische ontwikkelingen gaat op den duur het economisch draagvlak in de regio aantasten
2. *de lokale oriëntatie van het economisch beleid*: bedrijvigheid is sterk lokaal gebonden en dat vergt lokale ontwikkelmogelijkheden, die er vanwege gebrek aan ruimte op de huidige bedrijventerreinen nu niet meer is
3. *de balans tussen lokaal en regionaal*: het realiseren van een lokale oriëntatie vraagt om een zekere regionale samenwerking, vanwege de beperkte capaciteit die de afzonderlijke gemeenten kunnen inzetten, de functionele eenheid van het gebied en de aard van de ontwikkelingen (met name rond bedrijventerreinen).

In de achterliggende drie hoofdstukken van deze actualisatie van de economische visie van de K5-gemeenten wordt de economische context geschetst. Wat zijn ontwikkelingen die sterk bepalend gaan zijn voor de economie van de K5, hoe staat de economie er nu voor in cijfers en trends, en welke economische thematiek is er vandaag de dag aan de orde in de K5-gemeenten?

In dit conclusiehoofdstuk lichten we eerst de drie hoofdlijnen nader toe en komen dan tot een programmatische agenda in vijf punten.

1.1.1 Een gezonde economische structuur op langere termijn

Het meest abstracte van de drie hoofdlijnen. Het gaat om de Krimpenerwaard als een goede economische vestigingsplaats op de lange termijn. In de economie van vandaag wordt - zoals wordt betoogd in hoofdstuk 1 - de concurrentiekracht van regio's steeds nadrukkelijker bepaald door de zaken als goed onderwijs, een goede arbeidsmarkt en organiserend vermogen. Harde randvoorwaarden als ruimte en bereikbaarheid blijven belangrijk, maar voeren niet meer zo de boventoon als zo'n twee decennia terug.

Voor de economische visie van de K5 gaat het vooral om een paar factoren die aandacht behoeven en kansen bieden:

- het opleidingsniveau van de beroepsbevolking: goed geschoold personeel als belangrijke concurrentievoorwaarde
- een goede onderwijsinfrastructuur
- collectieve organisatie: ondernemersfondsen, gebiedsmanagement
- innovatie en specialistische sectoren met hoge toegevoegde waarde.

Wat betreft het *opleidingsniveau van de beroepsbevolking* is er nu nog een autonoom opgaande trend (kinderen zijn gemiddeld hoger opgeleid dan hun ouders). Maar het is sterk de vraag of dat bij de volgende generatie nog steeds 'vanzelf' gaat. Overheid en bedrijfsleven zullen leren en doorleren krachtig moeten promoten.

Goed *onderwijs* is een belangrijk onderdeel van een goed economisch vestigingsklimaat. In de K5 ligt vanwege de structuur van de economie vooral een urgentie bij het technisch onderwijs: zorgen voor voldoende leerlingen en voldoende en goede stageplekken en leeropdrachten in de praktijk.

Bij *collectieve organisatie* gaat het vooral om het verbeteren van vestigingsvoorwaarden rond promotie, parkmanagement en andere collectieve belangen. De ervaring elders (met centrummanagement en ondernemersfondsen) leert dat dit het vestigingsklimaat kan verbeteren en een krachtig middel is om economisch handelen van overheid en georganiseerd bedrijfsleven beter op elkaar af te stemmen.

Bij *innovatie en specialistische sectoren met hoge toegevoegde waarde* gaat het er niet om te proberen grote onderzoeksinstituten binnen te halen of high tech parken op te richten, maar om de innovatieve pareltjes die er in een regio zijn beter te benutten voor profilering en acquisitie. In de Krimpenerwaard gaat het dan in de eerste plaats om zilver en ambachten in Schoonhoven en in de nabije toekomst wellicht om groene energie (biogas, algen). Een kandidaat is natuurlijk ook hoogwaardige transport en logistiek (*value added logistics*). Het gaat erom die specialisaties gezamenlijk uit te dragen, om de uitstraling van innovatie en kennis over de hele regio te laten uitstralen.

1.1.2 Lokale oriëntatie van economisch beleid

In de tweede hoofdlijn staan de concrete economische thema's centraal:

- bedrijventerreinenstrategie: ruimte voor lokale bedrijvigheid en herstructurering
- detailhandel en economische vitaliteit van de dorpen en steden: functiemenging in de kernen
- schaalvergroting en verbreding van de landbouw.

Voor de economische visie van de K5 gaat het dan om een aantal punten.

- Een mogelijke uitbreiding van areaal *bedrijventerrein* zal onder regionale regie (en met hoge kwaliteitseisen) moeten gebeuren. Dat biedt lokale groeikansen voor bedrijven die nu knel zijn komen te zitten, biedt groeimogelijkheden voor lokaal gebonden bedrijven en zorgt voor schuifruimte voor herstructurering. Een regionale aanpak is nodig om juist de lokale oriëntatie op ruimte voor bedrijvigheid vorm te kunnen geven.
- De dorpen en steden in de K5 kampen in wisselende mate met *detailhandel* die onder druk staat. Dat werpt de vraag op of er andere economische functies en meer combinaties van wonen en werken een plek moeten krijgen in de kernen, om leegstand tegen te gaan en vitaliteit te bewaren. Het lijkt verstandig om kleinschalige kantoorwerkgelegenheid - die nu vaak nog op de bedrijventerreinen zit - en starters (ook in de ambachten) in de kernen te stimuleren. Daarvoor moeten wellicht bestemmingsplannen worden aangepast, zodat de bestemmingen van winkelpanden worden verbreed. Het stimuleren van andere economische functies dan winkels in de centra is een lokale aangelegenheid, maar zou gebaat zijn bij samenwerking in K5-verband, vanwege capaciteit en kennisopbouw, maar ook vanwege de makel- en schakelfunctie die de overheid hier kan hebben (naar elkaar door verwijzen, niet onderling concurreren, ondernemers die wat willen goed kunnen bedienen, ook over de gemeentegrens heen).
- In de *landbouw* gaat het om schaalvergroting en verbreding. In het Veenweidepact wordt daar volop aandacht aan besteed, er verschijnt dit najaar een landbouwvisie Krimpenerwaard en er zijn afspraken gemaakt over K5-samenwerking op het gebied van recreatie en toerisme. Daarmee lijkt dit thema voldoende belegd, al is het natuurlijk zaak te zorgen voor een goede samenhang met deze economische visie.

1.1.3 Regionale samenwerking

Samenwerken op het beleidsterrein economische zaken is in de K5 nog geen vanzelfsprekendheid. De ambities en doelstellingen van de vorige economische visie bleken niet goed te passen bij de K5. Er is echter een aantal punten waarop samenwerking zeker nuttige effecten zal hebben voor het economisch vestigingsklimaat. Daarbij gaat het - zie vorige paragraaf - met name om bedrijventerreinen, detailhandel en de economie van de kernen.

Daarnaast is het regionale bedrijfsleven zich nadrukkelijk aan het organiseren op het niveau van de gehele Krimpenerwaard. Het bedrijfsleven vraagt in al z'n geledingen – ondernemersverenigingen, winkeliersverenigingen, landbouw – om een integrale gebiedsontwikkeling. We zullen in deze visie zien dat met name de ruimtebehoefte van bedrijven strikt lokaal bepaald wordt; maar dat neemt niet weg dat het gebied als eenheid beleefd wordt. Het bedrijfsleven – en ook andere spelers in het middenveld als de woningcorporatie en het onderwijs – gaat zich gedragen alsof het gebied één entiteit is. De kunst voor het lokaal bestuur is om die eenduidigheid te beantwoorden en een gebundeld gesprekspartnerschap aan te bieden, zonder direct in een complicerende discussie over bestuurlijke modellen of herindeling te vervallen.

De K5-gemeenten kunnen in hun economisch handelen alleen effectief zijn wanneer ze tot een goede onderlinge afstemming komen. Niet alleen in ambtelijk-operationele zin, maar ook in bestuurlijke zin. Een 'fact of life' van het lokaal bestuur in Nederland is dat de gemeenteraden een eigen autonomiebeleving hebben. Maar dat op zich normale verschijnsel mag niet verhinderen dat de gemeenten met goodwill naar elkaar kijken en met de intentie om tot een integrale aanpak te komen. Het omringende maatschappelijk middenveld vraagt daarom. Wanneer de overheid zich als een goede en effectieve gesprekspartner wil blijven opstellen richting de georganiseerde ondernemers, vergt dat op z'n minst een goede onderlinge afstemming op K5-niveau.

Hoe kan dat regionaal organiserend vermogen vanuit de overheid in de praktijk vorm krijgen? Dat lijkt een kwestie van drie punten:

- *Strategische afstemming*: als gemeentes onderling, maar ook met het collectief bedrijfsleven.
- *Uitvoering*: het zorgen voor een goede dienstverlening in vergunningen en het waar nodig aanpassen van bestemmingsplannen om de lokale bedrijvigheid goed te kunnen faciliteren. De uitvoering is nu een zaak van elke afzonderlijke gemeente, maar gegeven de omvang van de gemeenten is capaciteit nogal eens een knellende en kwetsbare factor. Dat zet de kwaliteit, snelheid en onderlinge afstemming onder druk, zo komt uit de interviews naar voren. Samenwerking in de uitvoering kan op dit punt winst opleveren.
- *Facilitering*: organiserend vermogen is niet alleen een zaak van de overheid, maar ook van de andere economische stakeholders. Op veel plaatsen in het land lopen die stakeholders echter aan tegen organisatorische beperkingen. Door middel van zogenaamde ondernemersfondsen (gericht op versterking van het collectieve acties, variërend van promotie en veiligheid tot cofinanciering van investeringen) is daar wat aan te doen.

1.2 Voorstel voor een programmatische aanpak met vijf agendapunten

Een economische visie moet een zekere breedte hebben, zoals uit de bovenstaande drie hoofdlijnen blijkt. Het gaat om:

- de onderliggende structuur voor een succesvolle economie op langere termijn (hoofdlijn 1)
- de traditionele economische thema's (hoofdlijn 2)
- een goed georganiseerde overheid en regio (hoofdlijn 3).

Dat is deels een kwestie van het goed organiseren van bestaande activiteiten (zoals een goede overheidsdienstverlening), voor een ander deel het goed uitvoeren van bestaande programma's in K5-verband (Detailhandelsvisie, Bedrijventerreinenstrategie, Veenweidepact, Uitvoeringsprogramma recreatie en toerisme, Woonvisie) en voor een laatste deel het inzetten op een aantal nieuwe initiatieven.

Voor wat betreft die nieuwe initiatieven doet deze visie een voorstel voor een programmatische aanpak in vijf punten:

1. een onderwijsoffensief
2. onderzoek de mogelijkheden voor een ondernemersfonds in de K5
3. herstructurering en uitbreiding van bedrijventerrein
4. een communicatieplan
5. onderzoek de mogelijkheden voor startersondersteuning.

1.2.1 Een onderwijsoffensief

Er zijn drie redenen om tot een scholingsoffensief te komen en dat offensief ook te beschouwen als een van de majeure opgaven van samenleving, onderwijs, overheid en bedrijfsleven.

Ten eerste wordt het opleidingsniveau van de beroepsbevolking steeds duidelijker de dominante kracht achter de economische groeikansen van een regio. Dan hebben we het niet alleen over hoog opgeleiden, juist ook op middelbaar niveau zijn goede kennis en vaardigheden van groot belang, om bedrijven van goed personeel te kunnen voorzien. Dat geldt voor alle sectoren. Ook in de zorg, de bouw en de logistiek is een mbo-2 opleiding (de startkwalificatie) een vereiste en er is een verschuiving zichtbaar naar mbo-niveau 3 als minimum, wil je op de arbeidsmarkt voor werkgevers interessant zijn. De verwachting is immers dat goede vakmensen schaars gaan worden. Dat betekent ook dat een regio zich eigenlijk geen schooluitval of een gebrekkige onderwijsmoraal kan veroorloven.

Ten tweede is het hebben van onderwijsvoorzieningen al een pluspunt voor het economisch vestigingsklimaat.

Ten derde zijn er concrete knelpunten te verwachten, met name in de techniek. Daar is een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt nodig, om voldoende

vakmensen in de techniek te kunnen blijven opleiden en de relatief dure techniekopleidingen in stand te kunnen houden.

Bij de acties die dan aan de orde zijn, gaat het dan om kwalitatief goede stages, leerwerkopdrachten in de praktijk, doorlopende leerlijnen vmbo-mbo-hbo, een goed platform voor inhoudelijke eisen aan het onderwijs en de bijdrage van het bedrijfsleven daaraan. De basis daarvoor in de K5 is goed - met als mooi voorbeeld de stichting Vrienden van het Schoonhovens College en als iconische instelling de Vakschool Schoonhoven.

1.2.2 Een ondernemersfonds

In hoofdstuk 1 van deze visie wordt betoogd dat het organiserend vermogen dat een regio kan ontwikkelen een steeds belangrijker rol speelt in het economisch vestigingsklimaat. Harde factoren als ruimte en bereikbaarheid blijven belangrijk, evenals een goed opgeleide beroepsbevolking en andere zachte factoren, maar er komt iets bij. Regio's die goed georganiseerd zijn, waar publiek-private samenwerking goed is georganiseerd, waar gebiedspromotie van de grond komt en een regionale economische strategie wordt gedragen, staan beter voorgesorteerd.

Die organisatie werkt langs twee kanten: aan de ene kant een goed georganiseerde overheid (zie de derde hoofdlijn hierboven) en aan de andere kant ook het bedrijfsleven dat zich goed weet te organiseren. Een knelpunt daarbij is traditioneel dat het daarbij gaat om vrijwilligheid en dat het freerider-schap een steeds frustrerender rol gaat spelen: ondernemers die zich niet willen aansluiten bij ondernemersverenigingen, maar die wel meeprofiteren van de inspanningen die de verenigingen doen, zoals promotie van winkelgebieden, parkmanagement en lobby.

In de K5-gemeenten heeft het winkelhart van Bergambacht een start gemaakt om dat probleem op te lossen door een BIZ-constructie aan te gaan. De K5-gemeenten kunnen onderzoeken of dat initiatief kan worden doorontwikkeld richting een OZB-fonds voor de hele K5. Dat fonds wordt bestuurd door ondernemers en wordt gevoed met een opslag op de OZB-niet-woningen van omstreeks € 40 tot € 50 per € 100.000 WOZ-waarde (de verhoging per ondernemer blijft daarmee beperkt). Elk gebied (elk bedrijventerrein, winkelgebied, agrarisch gebied) kan vervolgens naar rato van de inbreng die het gebied voor het fonds levert activiteiten financieren, die het ondernemersklimaat in dat gebied ten goede komen.

Tijdens de consultatieronde voor deze visie bleek in het georganiseerde bedrijfsleven veel steun voor de komst van een fonds. Dat vereist gelijktijdige besluitvorming in de vijf gemeenteraden, maar de voorbeelden hoe het zou kunnen zijn elders beschikbaar. Een ondernemersfonds voor de K5 zou goed zijn voor de samenhang binnen en voor de slagkracht van het regionale bedrijfsleven.

1.2.3 Bedrijventerreinen

Een veelbesproken onderwerp in de K5-gemeenten: het gebrek aan ruimte op de bedrijventerreinen. Het lijkt echt onafwendbaar dat er nog enige uitbreiding komt, gezien de lokale vraag naar ruimte. Het wordt de kunst dat zo te doen, dat er een goede balans tussen groen, wonen en werken komt of blijft en dat uitbreiding niet betekent dat oude terreinen achter blijven. Herstructurering en uitbreiding moeten daarom hand in hand gaan.

De manier waarop uitbreiding nog kan worden gevonden, is een opgave die de K5-gemeenten in het K5-programma voor 2012 hebben opgenomen. Van daaruit moet ook de samenhang met de regionale bedrijventerreinenstrategie in ISMH-verband worden bewaakt.

In 2004 werd de aanleg van een regionaal terrein als de meest passende optie gezien. Daar is toen Veerstablok voor aangewezen, maar er is nog geen uitsluitel over ontwikkeling van dit terrein.

Naast de ontwikkelingsvraag van Veerstablok is het ook de vraag of het een regionaal, of een lokaal georiënteerd bedrijventerrein moet worden. De expansiepatronen van de bedrijven in de K5 bewegen zich grotendeels in en rondom de eigen kernen. De verknoping van de bedrijven met de lokale gemeenschap is groot. Dat wijst meer op een uitbreiding van het areaal per dorp of stadje.

De oplossing voor de ruimtebehoefte is overigens in hoge mate afhankelijk van overleg tussen de K5 en de Provincie Zuid-Holland. In dat overleg moet het bestuurlijk draagvlak voor de meest passende optie aan de orde komen.

Mogelijkheden om op lokaal niveau uit te breiden zijn er wellicht door niet meteen een vastomlijnd terrein in het bestemmingsplan als bedrijventerrein aan te wijzen, maar door een reservering te maken en die vervolgens stap voor stap te ontwikkelen. Het bestemmingsplan wordt dan pas ingevuld op het moment dat er een concrete vraag is naar ruimte. In de ruimtelijke reservering worden echter al wel kwaliteitseisen gesteld omtrent beeldkwaliteit, energie- en afvalhandeling, landschappelijke inpassing en intensief ruimtegebruik. De K5 zou een landelijk voorbeeld kunnen worden op het gebied van dergelijke gebiedsgerichte ontwikkeling en met de provincie afspraken kunnen maken over experimenten op dit gebied. Op die manier ontstaat er ruimte om huidige knelpunten op bedrijventerreinen op te lossen of met bedrijven op ongunstige plekken een alternatief te bieden.

1.2.4 Een communicatieplan

De Krimpenerwaard is een weinig bekend gebied. Het gevoel bij velen is dat daardoor kansen blijven liggen. Niet zozeer om toeristen aan te trekken, maar om iets af te vangen van de overloop uit de drukke stedelijke gebieden uit de Randstad. Het kan dan gaan om hoger opgeleide inwoners, op zoek naar ruimte en groen, maar

ook om mensen die wonen en werken aan huis willen combineren, met een praktijk in de dienstverlening, zorg of kleinschalige ambachten aan huis. Het zal daarbij niet om grote aantallen gaan, maar ook van kleinschalige bewegingen kan een belangrijke dynamische of symbolische werking uitgaan. Aanknopingspunten zijn er. De Krimpenerwaard maakt onderdeel uit van het Groene Hart, Bergambacht is momenteel de meest MKB-vriendelijke gemeente van Nederland en Schoonhoven heeft een bijzonder zilvercluster in huis (inclusief vakschool).

1.2.5 Startersondersteuning

De Kamer van Koophandel en de gemeenten in de K5 krijgen veel vragen van startende ondernemers over bedrijfshuisvesting in de K5. Het is moeilijk om precies zicht te krijgen op aantallen, succes en specifieke wensen van starters in de K5 - dat zou nader onderzoek vergen - maar in algemene zin is startersbeleid een belangrijk onderdeel van het economisch beleid. Nu is ongeveer 15 procent van de Nederlandse werkzame bevolking zelfstandige, maar dat aantal groeit, met name in de bouw, zorg en zakelijke dienstverlening (ict, financiën, advies). De kunst is een ondernemersklimaat te scheppen waarin starters optimaal kunnen presteren. Voor de K5 is het interessant in kaart te brengen of er samen met de Kamer van Koophandel en wellicht ook de FOK een 'kop' kan worden gezet op het startersbeleid. Dan zou het met name om twee dingen gaan: bemiddeling in huisvesting (denk aan leegstaande winkels in de kernen of het stimuleren van de ontwikkeling van een bedrijfsverzamelgebouw voor starters) en coachingsprogramma's, waarbij gevestigde ondernemers uit de K5 starters kunnen coachen.

2. ANALYSE EN CONTEXT: DE K5-GEMEENTEN IN HUN OMGEVING

Hoofdstuk 2, 3, 4 en 5 leveren zoals gezegd de onderbouwing bij de conclusies uit hoofdstuk 1. Dat begint bij een omgevingsverkenning in dit hoofdstuk 2. Een economische visie voor de K5 heeft immers een plaatsbepaling nodig: de regio heeft een voorgeschiedenis, een eigen karakter, eigen relaties met de omgeving. Dat leidt tot een verkenning en economische typering van de Krimpenerwaard (paragraaf 2.1) en vervolgens tot een perspectief voor de economie van de K5, aan de hand van relevante trends (paragraaf 2.2).

Hoofdstuk 3 geeft kort de positionering van de economische visie aan: reikwijdte, uitgangspunten (en ook beperkingen) van een economische visie. Hoofdstuk 4 biedt een cijfermatig inzicht in de economie van de K5. In hoofdstuk 5 komen dan de actuele thema's aan de orde: bedrijventerreinen, detailhandel en vitaliteit van de kernen, landbouw, recreatie & toerisme, onderwijs en wonen.

2.1 Economische typering van de Krimpenerwaard

De economische omstandigheden van de Krimpenerwaard worden vooral door vijf omstandigheden bepaald:

- de ligging in het Groene Hart
- een duidelijke sociale identiteit
- beperkingen in uitbreidingsmogelijkheden
- sterke economische verbanden met Rotterdam en Gouda
- de oriëntatie van werkenden en consumenten op de buitenwereld.

De Krimpenerwaard in het Groene Hart

Het gebied is onderdeel van het Groene Hart. Anders dan het noordelijk deel van het Groene Hart, waar verstedelijking met plaatsen als Alphen aan den Rijn en Nieuwkoop heeft plaatsgevonden en waar ruilverkaveling en landinrichting al lang geleden hebben geleid tot het ontstaan van een soort suburbaan landschap, is de Krimpenerwaard nog echt een plattelandsgebied. Het landschap en de bewoningsstructuur – met alleen kleine en middelgrote kernen – hebben een landelijke authenticiteit behouden. Dat is economisch gezien zowel een handicap als een 'selling point': de druk van overheid en bevolking om landschap en bewoningspatroon te conserveren en economische ontwikkeling strikt te beperken, is groot en zal dat ook wel blijven. Maar anderzijds heeft de Krimpenerwaard als woon- en werkmilieu een uniciteit die in de Randstad zeldzaam aan het worden is.

Gezamenlijk ervaren identiteit van het gebied

Behalve door landschap en bewoningstructuur, wordt de eigenheid van de regio ook bepaald door een gezamenlijk ervaren identiteit: een hechting aan middenklassenwaarden als rust, veiligheid, hard werken, overzicht. De rivieren die voor een groot deel de grens bepalen van de Krimpenerwaard, worden ook echt als

grens ervaren. De productiestructuur is vrij traditioneel, met veel bouw, industrie, logistiek en landbouw en relatief weinig zakelijke dienstverlening en overheidsdiensten. Er zijn veel familiebedrijven en bedrijven die anderszins geworteld zijn in de regio, of zelfs in het dorp. Hechte relaties tussen bedrijven en verenigingsleven zijn daar getuigen van. Ook met het gegeven van deze sterke samenhang kun je twee kanten op. Enerzijds is een zekere conservatieve inslag in de bevolking niet het beste uitgangspunt om dynamiek, innovatie en economische kansen van buiten te halen. Er is ondernemerschap nodig dat zich breed maakt, talenten van buiten haalt en jongeren aan het gebied bindt. Maar anderzijds is het hebben van een eigen identiteit weer een groot pluspunt. De Randstad staat immers al vol met betrekkelijk anonieme en rommelige productiemilieus, zonder veel gezicht en samenhang.

Bouwbeperkingen vanwege Groene Hart

Het Groene Hart beleid heeft aan de Krimpenerwaard beperkingen opgelegd als het gaat om bouwen van woningen en bedrijventerreinen. In Nederland is nog geen ervaring met 'ruimteloze groei'. Ook in de Krimpenerwaard niet. De onmogelijkheid om te bouwen betekent nog steeds het wegtrekken van jongeren en een relatief hoge vergrijzing. De Krimpenerwaard wordt geen Oost-Groningen, Zeeuws-Vlaanderen of Parkstad Limburg, maar naar Randstedelijke begrippen is er toch sprake van een ander thematiek. Stedelijke gebieden als Amsterdam en Rotterdam, maar ook bijvoorbeeld Alphen aan den Rijn staan de komende decennia nog steeds voor een opgave om groei te managen. Daarmee vergeleken is de opgave in de Krimpenerwaard anders, namelijk het handhaven van dynamiek in een situatie waarin geen 'natuurlijke' groei meer te managen valt.

Economische verzorgingsfunctie voor de nabije stedelijke gebieden

Ondanks de eigenheid maakt de Krimpenerwaard weldegelijk deel uit van de Randstad. De logistiek en bouw zijn in de beroepenstructuur van de Krimpenerwaard oververtegenwoordigd. Dat heeft te maken met de verzorgingsfunctie die de K5 vervult voor de nabije stedelijke gebieden Rotterdam en Gouda. Dat patroon is ook elders in de Randstad zichtbaar: Katwijk levert technische, logistieke en verzorgende arbeid voor Leiden, Volendam doet dit voor Amsterdam en de Krimpenerwaard voor Rotterdam en Gouda. Het gaat om middelbaar geschoolde functies. Er begint in de Randstad een beeld te ontstaan van hoogopgeleide en veelverdienende economische sectoren in de steden (financiën, zakelijke dienstverlening en 'research en development'), van diensten voorzien door middelbaar geschoolde werkers uit de regio.

Dynamiek betekent ook grote uitgaande pendel

Op zich is een dergelijke verwevenheid met de rest van de Randstad niet slecht: de Krimpenerwaard spreidt zijn werkgelegenheid tot ver buiten de grenzen van de eigen regio. Maar het maakt de economische structuur van de regio ook kwetsbaar: zodra de conjunctuur tegenzit, is het juist de technische en logistieke werkgelegenheid die de grootste klappen krijgt. En de grote uitgaande pendel kan ook nog een andere prijs hebben. Mensen hebben steeds meer de neiging om aan hun werkplek ook sociaal verkeer te koppelen, er boodschappen te doen, cultuur te

beleven en noem maar op. Niet voor niets voeren vinex-steden van het type Zoetermeer en Nieuwegein een bijna agressief beleid om meer economie en cultuur binnen de gemeentegrenzen te halen. Ze willen af van het slaapstad-beeld, willen koopkrachtbinding en een publiek draagvlak onder de voorzieningen. Ook voor de Krimpenerwaard geldt die waarschuwing: een grote uitgaande pendel kan tot een slaapregio-beeld leiden en de thans nog grote sociale cohesie ondergraven. We zullen in de loop van dit rapport bezien in hoeverre dit ook daadwerkelijk het geval is (en zien dat het beeld ook binnen de K5 divers is).

2.2 Inhoudelijke perspectieven

Wat kunnen we nu op basis van deze penseelstreken zeggen over de beleidsopgave voor de K5? We benoemen eerst een paar landelijke trends die voor de Krimpenerwaard relevante kansen kunnen gaan bieden:

- de groeiende nadruk op zelfstandige arbeid
- de Krimpenerwaard als vestigingsmilieu voor zzp-ers
- de rol van locatie bij nieuw ondernemerschap
- vervaging van de functiescheiding in de economie
- vergrijzing en ontgroening.

Groeiende nadruk op zelfstandige arbeid

Op dit moment werkt omstreeks vijftien procent van de Nederlandse beroepsbevolking als zelfstandige, in een micro-onderneming of in een familiebedrijf. Het exacte aantal is een kwestie van definitie, maar daar gaat het hier niet om. De verwachting is reëel dat dat percentage flink gaat stijgen, misschien zelfs verdubbelen. Dat heeft te maken met het gestegen opleidingsniveau van de bevolking (waardoor mensen steeds meer betaald worden voor hun eigen toegevoegde waarde in plaats van voor hun plek in het productieproces), met de individualisering en met de 'verdienstelijking' van de economie. Ook internet helpt natuurlijk een handje mee. Die stijging en mogelijke verdubbeling (als we kijken naar wat in andere westerse landen mogelijk is) wordt een van de voornaamste veranderingen in de beroepsstructuur van Nederland. Het betekent dat werk en privé steeds meer door elkaar gaan lopen. Het betekent ook dat milieus die speciaal gecreëerd zijn om te werken, zoals bedrijventerreinen en kantorenparken, relatief minder belangrijk worden.

De Krimpenerwaard als vestigingsmilieu voor zzp-ers

Een deel van die nieuwe zelfstandige arbeid zal kiezen voor stedelijke omgevingen en daar clusters van creatieve bedrijven gaan vormen. Maar een ander deel zal kiezen voor gebieden met een hoge woonkwaliteit, met de boven omschreven stabiele middenwaarden en met betaalbaar vastgoed. Die gebieden kunnen een deel van die dynamiek van het zzp-erschap en de micro-onderneming naar zich toetrekken. De Krimpenerwaard beschikt over die woonkwaliteit en heeft ook de ruimte voor mengvormen van wonen en werken: lege agrarische gebouwen in het buitengebied, lege winkels in de kom en andere plekken die geschikt zijn voor adviespraktijken, counselling, ateliers, nieuwe vormen van detailhandel of zelfs weer kleine fabrieken.

Ze komen niet vanzelf: de Krimpenerwaard zou er een acquisitieplan voor kunnen maken. In zo'n plan moet het beeld van de regio als een gebied met een hardwerkende maar wat traditioneel ingestelde bevolking een aanvulling krijgen: het is ook een gebied waar nieuw ondernemend talent welkom is en z'n weg kan vinden.

Er zijn in het verleden overigens veel 'cross-overs' geweest van de landbouw naar andere sectoren. Talent voor ondernemerschap dat in de landbouw geen emplooi meer vond, vond via landbouwgerelateerde bedrijvigheid (logistiek, utiliteitsbouw) op den duur een weg naar bedrijven in de bouw of andere sectoren.

Er is nog zo'n numeriek kleine en betrekkelijk onbekende bron van ondernemerschap in de Krimpenerwaard: de binnenvaart. De westkant van de regio - Lekkerkerk, Ouderkerk - bevat de wal-adressen van een behoorlijk aantal binnenvaartbedrijven. Wellicht dat in samenwerking met de Rabobank en de kamer van koophandel in kaart zou kunnen worden gebracht welk ondernemerschapspotentieel in deze sector schuil gaat.

De rol van locatie bij nieuw ondernemerschap

Overigens zijn er in het buitenland veel voorbeelden waaruit kan worden afgeleid dat een objectieve factor als de ligging maar een beperkte rol speelt in de opkomst van deze nieuwe bedrijvigheid. In Frankrijk, Scandinavië, de Verenigde Staten, Zuid-Afrika bestaan dorpen waar de ontvolking heeft toegeslagen naast dorpen die aan een nieuw leven begonnen zijn, door pioniers naar zich toe te trekken die de hectiek en de congestie van de grote stad ontvluchten. Het is vaak de lokale 'business community' die een keten in gang zet, door nieuwkomers te verwelkomen en te faciliteren, met steun van de gemeentebesturen.

Onderdeel van zo'n acquisitieplan is ook dat de eigen bevolking geprikkeld wordt om het pad van de zelfstandige arbeid op te gaan. In de Zuiderzeesteden Almere en Lelystad wordt goede ervaring opgedaan met het ook in het bestemmingsplan mogelijk maken van een zaak aan huis, van persoonlijke verzorging tot een traiteur, van een internet-outlet tot een adviespraktijk. De combinatie van wonen en werken draagt sterk bij aan een ondernemend klimaat in een gemeenschap.

En onderdeel van zo'n acquisitieplan kan ook zijn aandacht voor 'terugkeerders'. Het is niet realistisch om te verwachten dat alle jonge mensen in de Krimpenerwaard zullen blijven. Daarvoor zijn er te weinig opleidingen en bijbehorende studentenmilieus. De categorie 18-30 jaar zal altijd ondervertegenwoordigd zijn. Maar voor 'terugkeerders' kunnen een interessante doelgroep vormen voor ondernemersacquisitie.

Tenslotte merken we nog op dat het bevorderen van ondernemerschap niet alleen een productieve economische strategie is. Zelfstandig werkenden zijn weinig ziek en zijn actieve deelnemers in mantelzorg en vrijwilligerswerk. Een samenleving met veel ondernemerschap is beter voorbereid op de gevolgen van de vergrijzing voor de vraag naar zorg.

Vervaging van de functiescheiding in de economie

Niet alleen werk en privé gaan door elkaar lopen. Ook de scheiding tussen bedrijven (op terreinen), kantoren (in parken) en detailhandel (in woongebieden) is aan het vervagen. Door de internationale taakverdeling en door de technologische ontwikkeling wordt de massaliteit van veel productieprocessen teruggedrongen. De leegstand van de op massaal gebruik gerichte kantoren uit de jaren zeventig en tachtig is daar een gevolg van. Er zijn kleinschaliger werkmilieus voor teruggekomen, waar ontwerp, montage, verkoop en acquisitie in elkaars directe omgeving plaats vinden. Een gevolg is dat ook de milieuzonering onder druk komt te staan. Er zijn veel voorbeelden van terreinen waar behoefte is aan kantoorareaal en ook aan verzorgende functies als kinderopvang of een fitnessfaciliteit, die daar volgens de milieuzonering helemaal niet heen mogen.

Een ook voor de consument zichtbaar gevolg van die functievervaging is de opkomst van zogeheten 'cross overs': een bed & breakfast met een zuivelwinkel, een atelier met een restaurant, een adviespraktijk met een galerie.

Het is nog niet helemaal duidelijk hoever die functiemenging gaat. Maar het is wel duidelijk dat gemeentebesturen die er slim op anticiperen, een vestigingsvoordeel hebben. Het gaat dan om ontwikkelingsgerichte bestemmingsplannen, die niet op voorhand ondernemersinitiatief uitsluiten, maar juist creativiteit uitlokken en onderhandelingen mogelijk maken. Dat is wat anders dan helemaal geen eisen meer stellen. Het gaat erom eisen te stellen waar een ondernemer creatief op kan reageren. Zo stukt het gesprek al snel wanneer het bestemmingsplan een rigide toewijzing van functies aan de ruimte bevat. Maar wanneer het bestemmingsplan in de functionaliteit algemeen en flexibel is en juist in de beeldkwaliteit of in de bebouwingsdichtheid, de hoogte of de gebruiksintensiteit weer hoge eisen stelt, ontstaat een interessante situatie.

Ook het vervagen van de functiescheiding in de economie biedt de Krimpenerwaard kansen. En ook hier gaat het niet vanzelf: zo'n ontwikkelingsgerichte bestemmingsplanpraktijk zou onderdeel kunnen worden van de regionale acquisitiestrategie.

Vergrijzing en ontgroening

De Krimpenerwaard is geen krimpgebied. Maar het restrictieve bouwbeleid als gevolg van de Groene Hart status zorgt wel voor een beeldvorming die uitgaat van demografische stilstand. De Randstad zal de komende decennia nog groeien, maar die groei moet volgens het beleid in het stedelijk gebied worden opgevangen. De situatie in de Krimpenerwaard is niet te vergelijken met wat we aan de 'randen' van het land tegenkomen en wat de komende jaren steeds dichterbij de economische centra in de Randstad en de Brabantse stedenrij zullen zien verschijnen. Vanwege de verdergaande gezinsverdunding en de vervangingsvraag, betekent een demografische stilstand dat er nog steeds gebouwd moet worden.

Anders dan de grote steden, zal de Krimpenerwaard wel vrij snel met een veranderende samenstelling van de bevolking te maken krijgen: minder jongeren,

meer ouderen. De invloed van het Groene Hart beleid op die omstandigheid is maar beperkt. Het probleem speelt ook in de echte groeigebieden (de stedelijke agglomeraties). Bouwplannen worden overal in het land stilgelegd of uitgesteld, vanwege een ingrijpende financiële crisis. Het is te gemakkelijk om er maar van uit te gaan dat het bouwproces over een paar jaar weer als 'usual business' op gang komt. Nu al is duidelijk dat de kantorenmarkt definitief veranderd is. En dat kan ook gebeuren in het overige zakelijke vastgoed en op de woningmarkt. De groeiscenario's, gaan, kortom, overal tegen het licht gehouden worden. En voor de Krimpenerwaard is een groeiscenario zo goed als buiten beeld geraakt.

In die zin kan de Krimpenerwaard wel iets leren van gebieden waar al wat langer wordt nagedacht over de beleidsopties bij een stabiele of dalende bevolking. Een van de lessen hebben we al te pakken: mobiliseer het ondernemerschap onder de eigen bevolking en probeer de trend naar zelfstandige arbeid naar je eigen regio toe te trekken. Er zijn voorbeelden van vergrijzende samenlevingen, die economisch toch bloeien, zelfs wanneer ze het nadeel van een excentrische ligging hebben. In Europa is Estland zo'n voorbeeld, in Nederland Twente. Die laatste streek heeft een moeizaam verleden als oud industriegebied achter de rug, maar begint dankzij lang volgehouden investeringen in kennis en ondernemerschap nu binnen te dringen op de 'goede lijstjes'.

Maar er zijn nog meer lessen:

- kwaliteit in plaats van kwantiteit
- geen clichématige prioriteiten
- zoeken naar toegevoegde waarde
- ligging zorgt voor dynamiek
- naar een hoger opleidingsniveau.

Kwaliteit in plaats van kwantiteit

En de les uit gebieden zonder getalsmatige groei luidt: zet niet meer in op de kwantiteit, maar op de kwaliteit. Zoek eigen specialismen. Zorg dat je specialistische woonmilieus ontwikkelt, die spraakmakend zijn en waar je een reputatie mee op bouwt. Koester specialistische bedrijven, die geïnteresseerde klanten naar de regio halen. Excelleer in interessante functiecombinaties, van wonen en werken, of werken en recreëren, of werken en zorgen. Zorg, kortom, dat je iets specifiek toevoegt aan het grote geheel, dat je 'traffic' naar je toe blijft trekken, dat het de moeite waard blijft om je op te zoeken en dat je zaken blijft doen met de omgeving op basis van je kracht, het goede woonmilieu, de stabiele bevolking en het welkom aan ondernemende mensen.

Bij een specifieke kwaliteit hoort een vorm van gebiedsmarketing: de buitenwereld moet weten dat de Krimpenerwaard een onderscheidend gebied is. Met gebiedsmarketing bedoelen we niet een variant op 'city marketing', het gaat niet om een verkoopcampagne, ongeacht de inhoud. Het gaat veel meer om een gezamenlijke, door overheid, bedrijfsleven, 'civil society' en bevolking gedragen visie op het karakter en de ambities van het gebied. Het Veenweidepact is een voorloper van zo'n gezamenlijke visie: in het Veenweidepact wisselen een groot aantal partijen

hun ideeën en hun beleid omtrent de landbouw en het landschap uit. Zo'n alliantie vergroot de marketing- en onderhandelingskracht van een gebied enorm. Daarin zit ook de crux van regionale samenwerking: het moet in de Krimpenerwaard bij dat begrip 'samenwerking' niet alleen om intergemeentelijke samenwerking gaan. Voor zichtbaarheid van de regio en voor een gedragen gebiedsontwikkeling is het net zo belangrijk dat onderwijs, corporatie, ondernemersorganisaties en andere spelers in het maatschappelijk middenveld aan het woord komen. We kunnen naar Zuid-Limburg kijken, dat met 'de zilveren economie' slim de functie van experimenteergebied op het punt van de vergrijzing naar zich toe getrokken heeft. Overheid, zorginstellingen, corporaties, onderwijs en bedrijfsleven dragen allemaal hun verhaal bij aan die visie. De Krimpenerwaard heeft genoeg organiserend vermogen in huis om ook met een eigen verhaal te komen.

Geen clichématige prioriteiten

Een volgende les: zorg voor een specifieke definitie van wat je met het beleid wilt. Als we naar de economisch prioriteiten in het lokaal beleid in Nederland kijken, dan zit daar een zekere clichématigheid in. Gemeenten met een stedelijk karakter zetten wel heel vaak in op kennis en cultuur, gemeenten met een ruraal karakter op landbouw en toerisme.

In de meeste gebieden – en zeker ook in de Krimpenerwaard – doet die keuze geen recht aan de differentiatie van de lokale economie. Het profiel van landbouw en toerisme zegt meer over wat de stad in het platteland wil zien, dan over waar het platteland economisch echt voor staat. Dat profiel negeert bijvoorbeeld dat industrie en technische bedrijvigheid tegenwoordig meer een zaak van suburbane en rurale milieus is dan van de grote steden. Lastiger is nog dat landbouw en toerisme betrekkelijk kleine sectoren zijn. Zelfs in echt toeristische gebieden komt het aandeel van het toerisme in de werkgelegenheid niet verder dan 5 of 6 procent en voor de landbouw is dat op regionaal niveau nog minder. Landbouw en toerisme blijven van groot belang voor landschap en identiteit. Maar het verdienvermogen voor de bevolking kan er niet van afhankelijk zijn. Bovendien is de ene activiteit de andere niet. Met veel arbeidsplaatsen in landbouw en toerisme wordt benedengemiddeld verdiend (een beneden gemiddelde toegevoegde waarde). In de landbouw zit het verdienmoment vooral bij de kennisintensieve functies, in de laboratoria en in het ketenbeheer. De landbouw in de Krimpenerwaard is juist grondgebonden. De bedrijfstak is economisch gezond, maar het vermogen om een economisch surplus naar het gebied te halen is beperkt. In het toerisme zit het verdienmoment in het verblijfstoerisme en dan met name in het zakelijk verblijfstoerisme (congressen). Dat type toerisme is in de Krimpenerwaard zeer beperkt aanwezig. Het lijkt een voor de hand liggende gedachte: positioneer het platteland als voedselproducent en recreatiegebied voor de stadsbewoners. Maar consequent uitvoeren van die keuze zou leiden tot een te smalle economische basis.

Zoeken naar toegevoegde waarde

In plaats van zo'n keuze voor sectoren is het veel handiger om bij alle keuzes te letten op die toegevoegde waarde: met wat voor soort arbeid verdien je het meest? Het gaat daarbij niet alleen om het geld dat naar de regio toekomt. Arbeid met een

hoge toegevoegde waarde is doorgaans hooggeschoolde arbeid, met veel communicatie en toelevering van kennis en diensten er om heen. Dat zorgt voor verbindingen en vorming van waardeketens. Zakelijke dienstverlening en industrie zijn sectoren met veel waardetoevoeging. Een industriële onderneming heeft tegenwoordig ontwerpers, financiers en verkopers nodig en vraagt vakpersoneel op de arbeidsmarkt. Met één of twee middelgrote industriële ondernemingen kan een hele keten van activiteiten op gang gebracht worden.

In het geval van landbouw betekent een toegevoegde waarde strategie dat wordt ingezet op laboratoria, kenniscentra, specifieke gewassen, innovatie en verbreding. En in het toerisme op het topsegment, verblijfstoerisme, kwaliteit. In de zorg: specialistische en kennisintensieve zorg, cross-overs (zorgboerderijen). Enzovoort.

Ligging zorgt voor dynamiek

Nog een opmerking over de regionale positie van de Krimpenerwaard. De balans in de omgang van de waard met de omgeving is niet helemaal goed. Jonge mensen verlaten de regio om elders naar school te gaan en komen na hun studie vaak niet meer terug. Werkende regiobewoners zijn bijvoorbeeld als forenzende bouwvakker of verpleegkundige ondersteunend aan de stedelijke economie een eind verderop. De uitwisseling zou gelijkwaardiger moeten zijn: de Krimpenerwaard moet meer kennis en hoogwaardige diensten verkopen en meer kwaliteitsbezoek en kwaliteitsklanten terug krijgen.

Naar een hoger opleidingsniveau

Een sleutel voor het behouden van dynamiek in de regio – ook bij een nul-groei – ligt in het verhogen van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Er is brede overeenstemming in Europa dat een concurrerende economie een beroepsbevolking nodig heeft die voor tenminste de helft hoogopgeleid is (hbo- of wo-diploma). Dat is als zogenaamde 'Lissabon-doelstelling' vastgelegd. Een aantal steden (waaronder Utrecht, Leiden, Amsterdam) zit inmiddels op dat percentage, het Nederlandse gemiddelde zit pas op ruim een derde deel en het percentage van de Krimpenerwaard zit daar weer onder. De Krimpenerwaard compenseert het te kleine aandeel aan hoogopgeleiden nog met een goede arbeidsmoraal en een middelbaar opgeleide populatie in twee uiterts belangrijke beroepsgroepen (techniek en zorg), maar op den duur gaat de regio zich toch geremd weten. Voor bedrijven wordt het steeds belangrijker om over goed opgeleid personeel te kunnen beschikken. Kunnen ze dat in een regio niet vinden, dan trekken ze weg.

De vraag is natuurlijk hoe je aan een hoger opgeleide beroepsbevolking komt. Het in huis hebben van onderwijsfaciliteiten helpt, maar dat is voor de Krimpenerwaard maar beperkt een optie. De regio is te klein om zich een eigen hbo-presentie te kunnen permitteren. De relaties met het hbo zullen tot stagecontacten beperkt blijven.

Een tweede weg is het in huis hebben van werkgelegenheid voor hooggeschoolden. En daar wordt de kwadratuur van de cirkel zichtbaar: bedrijven hebben hooggeschoolden nodig. Maar hooggeschoolden komen alleen wanneer er bedrijven

zijn met arbeid op hun niveau. Die kwadratuur van de cirkel doorbreek je alleen door ergens mee te beginnen. Het 'Lissabon-spoor' valt zo gezien samen met de net genoemde kenmerken van het economisch wensprofiel voor de Krimpenerwaard: kleinschalig, specialistisch, hoogopgeleid, verbonden met waardecreatie buiten de regio en ruimte-efficiënt.

3. DE KRACHT EN REIKWIJDTE VAN EEN ECONOMISCHE VISIE

Hoofdstuk 2 liet een aantal kansen, knelpunten en perspectieven voor de economie van de K5-gemeenten zien. In een economische visie gaat het erom die te vertalen in een goed economisch beleid. Waar moet een economische visie vervolgens over gaan? Wat is de overheid aan zet?

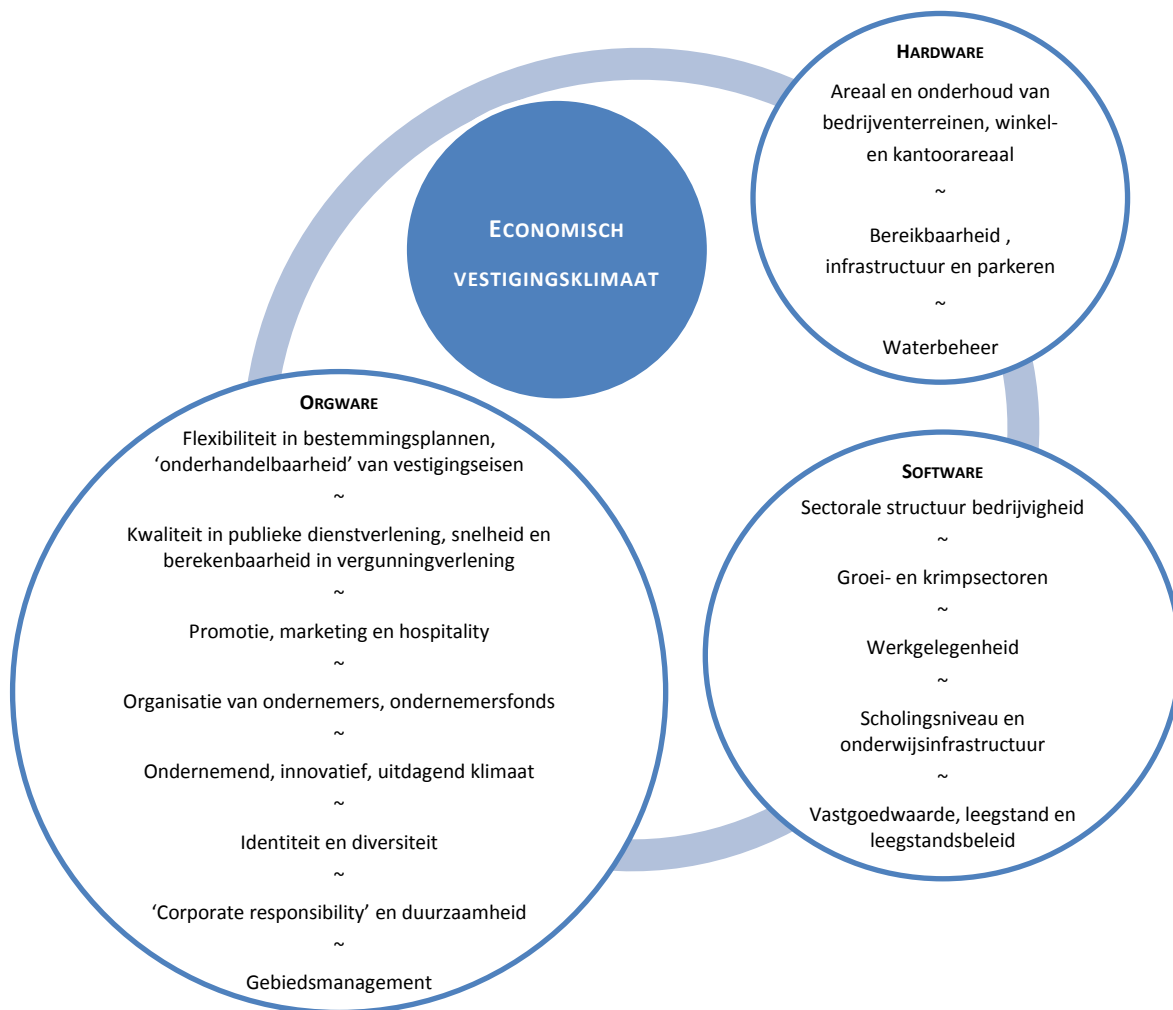
3.1 Waar gaat een economische visie over?

Voorheen was de mantra in het economisch beleid dat de overheid er vooral voor de randvoorwaarden was en dan vooral de ruimtelijke randvoorwaarden: infrastructuur, bereikbaarheid, beschikbaarheid van bedrijventerreinen, parkeren. Het bedrijfsleven moest binnen deze randvoorwaarden de rest doen. Maar tegenwoordig is die heldere taakverdeling minder aan de orde.

Verbreding van vestigingsvoorwaarden: *hardware, software en orgware*

Dat heeft te maken met de opkomst van nieuw vestigingsvoorwaarden. Naast grond en wegen, gaat het nu ook om onderwijs en arbeidsmarkt, om het economische organisatie- en innovatieklimaat, om veiligheid en cultuur. En die verbreding van de vestigingsvoorwaarden is op haar beurt weer het gevolg van de stijging van het opleidingsniveau en de arbeidsproductiviteit en van de enorme differentiatie in de beroepenstructuur. We kunnen analytisch onderscheid maken in de hardware, de software en de orgware van de economie (figuur 1, blz. 23).

Een 'ouderwetse' economische visie ging vooral over de 'hardware', met uitlopers naar de sectorale structuur en andere onderdelen van de 'software'. Daar zat de oude veronderstelling achter dat economisch beleid vooral over de randvoorwaarden ging: economisch beleid als wegbereider voor ruimtelijk- en infrastructurele beleid.

Figuur 1 Hardware, software en orgware van de economie

Goed personeel als belangrijkste vestigingsvoorwaarde

Tot een jaar of tien geleden gaven ondernemers op de vraag wat hun grootste problemen waren, massaal als antwoord dat dit ruimte en bereikbaarheid waren. Sindsdien is de personeelsvoorziening daarvoor in de plaats gekomen. Dat had niet alleen te maken met de situatie op de arbeidsmarkt, waarbij vooral geschoold technisch en financieel personeel steeds moeilijker te krijgen was, het had ook te maken met de structuurontwikkeling van de economie: de opkomst van de dienstensector, het vervagen van het onderscheid tussen productiefuncties en kantoorfuncties (productie, logistiek, laboratoria, kantoren en ondersteunende faciliteiten als kinderopvang kruipen fysiek naar elkaar toe), de flexibilisering van de werkplek en andere zaken.

Toenemende belangstelling voor de *orgware* van een regio

De laatste paar jaar neemt de belangstelling voor de *orgware* – oftewel organiserend vermogen - snel toe. Het bijzondere is dat het om vestigingsvoorwaarden gaat die nauwelijks geld of ruimte kosten. Ze vergen vooral visie, organisatiekracht, vermogen

tot samenwerking, ondernemerschap en vasthoudendheid. Op de keper beschouwd verschafft de opkomst van een kenniseconomie nieuwe kansen aan regio's die op het oog niet veel mogelijkheden hebben. Het is de Finland-metafoor: Finland ligt overal ver vandaan, heeft een kleine thuismarkt, heeft qua taal en cultuur behoorlijke drempels en zat nog maar twintig jaar geleden economisch aan de grond. Maar het is nu een van de best functionerende stukken van de hele wereld, gewoon omdat de Finnen hun land en economie voortreffelijk georganiseerd hebben.

Drie lessen voor een goede *orgware*

Aan de Finland-metafoor zijn voor de Krimpenerwaard instructies voor de beleidsvoering te ontleen die voortbouwen op de perspectieven uit de vorige paragraaf:

- zorg voor een frictieloze samenwerking tussen de vijf gemeenten en een berekenbare gesprekspositie van het lokaal bestuur in relatie tot andere overheden en tot ondernemers.
- zorg dat overheid, ondernemers en bevolking een urgentie delen en gezamenlijk ambities koesteren om van de Krimpenerwaard een proeftuin te maken voor gespecialiseerd, kleinschalig, duurzaam en hoogrenderend ondernemerschap.
- wees flexibel en vraaggericht in de toepassing van je instrumentarium, voorkom dat je nee moet zeggen alleen vanwege starre regels, zorg dat je iets te onderhandelen hebt met iedereen die met een zinnig plan komt.

De Krimpenerwaard heeft beperkingen in de hardware van de economie: er kan en zal weinig gebouwd worden. Zo ook in de software: de productiestructuur verandert niet van het ene op het andere moment. Maar juist in de *orgware* heeft de regio veel in huis: een stabiele bevolking met een hoog arbeidsethos, een behoorlijke organisatiegraad van ondernemers, voorbeelden van goede dienstverlening (Bergambacht als meest mkb-vriendelijke gemeente van Nederland!), ervaring met een brede publiek-private aanpak (Veenweidepact), compacte clustervorming (zilver). De regio staat voor de keus om dat potentieel aan organisatiekracht te bundelen en te activeren.

We gaan in de achterliggende pagina's de perspectieven en instructies uit dit inleidend hoofdstuk uitwerken. Voor dit moment nog een opmerking over de maatvoering van het economisch beleid.

3.2 Maatvoering in het beleid

Sinds *Een kans voor balans* uit 2004, is een discussie op gang gekomen over een regionaal bedrijventerrein. De vooronderstelling was dat de Krimpenerwaard een min of meer grootschalige accommodatie moest hebben. In de eerste plaats voor het opvangen van bedrijfsexpansie uit de eigen regio, maar ook voor de vraag naar ruimte die van buiten de regio komt. In het publieke debat is dat regionale terrein uiteindelijk op veel plekken gepercipieerd als het 'op slot doen' van de kleine terreinen bij de afzonderlijke kernen en als een bedreiging voor de vitaliteit van de lokale economie.

Achteraf lijkt twijfel op z'n plaats of de gedachte aan een bedrijventerrein met een regionale functie wel recht doet aan de maatvoering van het gebied. Het denken aan terreinen met overloopfuncties en regionale uitplaatsingen is stellig op z'n plaats in grotere gebieden met veel grondtransacties, maar lijkt voor de Krimpenerwaard teveel een macroredenering. En wel om twee redenen.

Lokale verbondenheid van het bedrijfsleven

Het is geen reële verwachting dat er substantieel bedrijvigheid van buiten de Krimpenerwaard zal zijn die zich in de regio wil vestigen. In drukke stedelijke regio's is de vuistregel dat 90 tot 95 procent van nieuw gecreëerd bedrijvenareaal wordt ingenomen door expansie van bestaande bedrijvigheid of door start-ups vanuit de eigen regio. Het laatste stukje is interregionale of internationale migratie van bedrijven. Vanwege de innovatiekracht is dat laatste stukje zeer belangrijk, maar in het ruimtebeslag is het slechts een minderheidsaandeel. Natuurlijk zijn er weer uitzonderingen op deze vuistregel, met name in thematisch gekleurde arealen (high tech, chemie en dergelijke) kan het aandeel van 'exogene groei' flink oplopen. Maar de Krimpenerwaard heeft geen mainport-functie, thematische inkleuring of andere bijzondere selling points voor migrerende bedrijven. Het gaat in de Krimpenerwaard in het overgrote deel van de gevallen om endogene groei, vanuit de bestaande bedrijvigheid.

Ruimte voor bedrijven

De 'endogene' vraag naar expansieruimte laat zich steeds moeilijker becijferen. Dat heeft te maken met de hierboven gesignaleerde economische trends: het vervagen van het onderscheid tussen productie- en kantoorfuncties, de verdergaande verdienstelijking, de populariteit van het (startend) ondernemerschap. Er is vraag naar ruimte, maar die vraag is beïnvloedbaar. De wens naar goedkope en maagdelijke grond, is op veel plekken in de Randstad niet meer reëel. Die verwachting leeft ook niet meer in het bedrijfsleven: het is op de ruimtemarkt niet meer 'u vraagt, wij draaien'. Waar het om gaat is dat gemeentebesturen in staat zijn om in gesprek te gaan over de vraag. En die vraag is er in de K5 wel degelijk. Er moet onderhandelingsruimte zijn, ook wanneer er geen voorraad pasklare oplossingen is. In de verschillende kernen is onmiskenbaar ruimte voor dynamiek. Bedrijven hebben ruimtevragen en er zijn starters die ruimte zoeken. Er is intussen acceptatie voor kantoor- en zorgfuncties in leegstaande agrarische panden. Het is een kleine stap naar acceptatie van kantoor- en ambachtelijke functies in leegstaande winkelpanden. Het eerdere pleidooi voor een ontwikkelingsgerichte aanpak in de bestemmingsplannen is een goed alternatief voor de vastgelopen discussie over de regionalisering van de ruimtebehoefte.

4. FEITEN EN CIJFERS

Hoofdstuk 2 en 3 hebben de analytische achtergrond gegeven voor de actualisering van de economische visie. In hoofdstuk 4 is nog een analytisch perspectief aan de orde, dat van de cijfermatige ontwikkelingen van de K5-economie. Hoofdstuk 5 behandelt dan een aantal actuele economische thema's in de K5-gemeenten. Daarmee is de onderbouwing van de conclusies uit hoofdstuk 1 rond.

Het economisch beeld van de K5 is in grote lijnen wel duidelijk en bekend: relatief veel landbouw, bouw en logistiek, wat minder industrie en zakelijke dienstverlening; een grote uitgaande pendel en tegelijk een sterk lokaal georiënteerd bedrijfsleven als het gaat om vestigingslocatie en personeel (niet als het gaat om afzetmarkten) en wat lager opgeleide, enigszins vergrijzende bevolking, maar wel weer met een hoger gemiddeld inkomen dan het landelijk gemiddelde.

In deze paragraaf geven we een overzicht van de economie van de K5 in feiten en cijfers. We houden het compact en gaan in op:

- werkgelegenheid en sectoren
- werkloosheid en arbeidsongeschiktheid
- inkomensniveau, vergrijzing en pendel.

4.1 Werkgelegenheid en sectoren

Uit eerdere rapporten komt de K5 al naar voren als een regio met relatief veel werkgelegenheid in de bouw en logistiek (zie *Een kans voor Balans* en ook *Region Building in Midden-Holland* van januari 2010). Elders is ook de potentiële kwetsbaarheid van die wat eenzijdige zwaartepunten in de regionale economie al geduid: bouw en logistiek zijn conjunctuurgevoelig en het verdienvermogen ligt lager dan in de zakelijke dienstverlening en in de industrie. De verwevenheid van de economie van de K5 met omliggende regio's en de werkse mentaliteit van de bevolking zijn tegenhangers voor die kwetsbaarheid.

Er is nog een opvallend kenmerk van de economie van de K5: de kleine rol van overheid, onderwijs, cultuur en zorg in de werkgelegenheid (tabel 4.1). In Nederland, Zuid-Holland en ook het Corop-gebied Oost-Zuid-Holland zijn deze niet-commerciële sectoren steeds goed voor ongeveer een derde van de werkgelegenheid. In K5 is dat slechts 15 procent. Alleen in Schoonhoven en Nederlek ligt dat percentage wat hoger (niet in de tabel).

Tabel 4.1 Werkgelegenheid in de K5 (december 2009)

	Landbouw	Industrie en bouw	Dienstverlening (inclusief logistiek)	Overheid, zorg, cultuur en onderwijs
Nederland	1,4 %	15,5 %	49,2 %	33,9 %
Zuid-Holland (PV)	1,7 %	13,3 %	49,8 %	35,2 %
Oost-Zuid-Holland (CR)	3,4 %	16,4 %	50,1 %	30,1 %
K5	1,4 %	32,9 %	50,3 %	15,0 %

Bron: CBS Statline. Vlist, Schoonhoven en Bergambacht vallen onder de Corop-regio Oost Zuid-Holland. Nederlek en Ouderkerk horen bij de Corop-regio Groot Rijnmond. Vanwege het grootstedelijk karakter van die Corop-regio heeft een vergelijking daarmee niet zoveel zin.

De Kamer van Koophandel leverde recent cijfers over de werkgelegenheid in het bedrijfsleven in de K5. Het gaat soms om per sector kleine aantallen, die we daarom met wat voorzichtigheid moeten benaderen. Maar er is toch een aantal betekenisvolle trends waarneembaar. In tabel 4.2 is de totale werkgelegenheid per sector weergegeven, voorzien van de trend sinds 2004. Dat jaar trok de Nederlandse economie weer aan (met een groei van 1,2 procent) na de recessie die volgde op de internetbubble. Vijf jaar later volgde een nieuwe recessie, waarvan de gevolgen op de arbeidsmarkt tot nu toe beperkt zijn gebleven.

In Schoonhoven, Bergambacht en Ouderkerk is de werkgelegenheid sindsdien gegroeid, het meest nog in Ouderkerk, vooral vanwege de industrie en de facilitaire diensten. In Nederlek en Vlist is de werkgelegenheid tegen de landelijke economische trend in gekrompen sinds 2004. In Nederlek vooral vanwege de industrie, in Vlist door met name de advies- en financiële diensten.

Tabel 4.2 Commerciële werkgelegenheid in de K5-gemeenten in 2009

	Schoonhoven (trend vanaf 2004)	Bergambacht (trend vanaf 2004)	Nederlek (trend vanaf 2004)	Vlist (trend vanaf 2004)	Ouderkerk (trend vanaf 2004)
Landbouw	20 (+)	138 (-)	134 (+)	215 (+)	79 (+)
Industrie	365 (-)	512 (-)	507 (-)	217 (-)	358 (+)
Bouw	506 (+)	695 (+)	418 (+)	679 (=)	309 (-)
Groothandel	171 (+)	194 (-)	449 (+)	180 (-)	341 (+)
Detailhandel	377 (-)	294 (+)	312 (-)	252 (+)	174 (+)
Horeca	85 (=)	74 (-)	86 (+)	45 (-)	17 (=)
Vervoer	211 (-)	185 (+)	467 (-)	254 (-)	247 (-)
Financiën	43 (-)	78 (+)	102 (+)	90 (-)	29 (=)
Adviesdiensten	190 (+)	219 (+)	155 (+)	237 (+)	62 (+)
Facilitaire diensten	123 (-)	136 (+)	112 (+)	150 (-)	381 (+)
Persoonlijke diensten	118 (=)	80 (=)	111 (+)	92 (-)	42 (=)
Algemene diensten	220 (+)	27 (-)	23 (=)	35 (+)	24 (=)
Totaal	2.429 (+ 177)	2.632 (+ 183)	2.876 (- 14)	2.446 (- 106)	2.063 (+ 341)

Bron: Kamer van Koophandel.

Industrie is sinds 2004 in alle gemeenten verder afgenomen, behalve in Ouderkerk. De bouw, groot- en detailhandel, horeca, vervoer en financiën laten een wisselend beeld zien. De adviesdiensten zijn overal gegroeid. Voor de facilitaire, persoonlijke en algemene diensten is het beeld weer wisselend.

4.2 Werkloosheid en arbeidsongeschiktheid

De cijfers over werkloosheid en arbeidsongeschiktheid van de K5 zijn gunstig (tabel 4.3). Dat past bij het werkse imago van de regio en is een belangrijke factor in het economisch klimaat. De K5-gemeenten laten wel een heel wisselend beeld zien als het gaat om de ontwikkeling van de werkloosheid van januari 2010 - januari 2011.

Tabel 4.3 Werkloosheid en arbeidsongeschiktheid

	Werkloosheid januari 2011	Ontwikkeling werkloosheid januari 2010-januari 2011 in procentpunten	Arbeidsongeschikten per 1.000 inwoners (2009)
Nederland	6,3 %	- 0,31 %	46
Zuid-Holland	6,7 %	0,17 %	
Schoonhoven	5,1 %	0,49 %	37
Ouderkerk	2,4 %	- 0,14 %	29
Vlist	2,0 %	- 0,51 %	28
Nederlek	3,4 %	0,05 %	27
Bergambacht	2,6 %	0,09 %	26

Bron: UWV Werkbedrijf

4.3 Inkomensniveau, vergrijzing en pendel

In macro-economisch opzicht stelden we vast dat de economie van de K5 vanwege de zwaartepunten in bouw en logistiek een wat lager verdienvermogen heeft. Maar dat reflecteert zich niet in de gezinsinkomens in de K5. In alle vijf gemeenten ligt het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden boven het landelijk gemiddelde (tabel 4.4). Dat bevestigt het beeld van de K5 als een misschien wat eenzijdige economie, maar tegelijk ook met een behoorlijke koopkracht (weinig werkloosheid en arbeidsongeschiktheid, relatief hoge inkomens). Het is geïmporteerde koopkracht, dat maakt de regio afhankelijk van economische ontwikkelingen elders.

Tabel 4.4 Gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden (2009)

	Gemiddeld besteedbaar inkomen
Bergambacht	€ 39.500
Ouderkerk	€ 39.500
Vlist	€ 39.400
Nederlek	€ 36.600
Schoonhoven	€ 35.900
Nederland	€ 34.300

Bron: CBS Statline

Vergrijzing

Er is wel een indicator die toch zorgen geeft over de robuustheid van de economie. De K5 is een relatief vergrijsd gebied. Tabel 4.5 laat de verhouding van het aantal ouderen (65+) ten opzichte van het aantal jongeren zien. Die 'grijze druk' ligt in de K5 boven het landelijk gemiddelde. Dat speelt in de regionale woonvisie een belangrijke rol en onderstreept ook het belang van het vasthouden van lokale werkgelegenheid in de K5.

Tabel 4.5 Grijze druk in 2010

	Grijze druk
Nederlek	29,3 %
Vlist	28,7 %
Bergambacht	28,5 %
Ouderkerk	27,2 %
Schoonhoven	26,5 %
Nederland	25,1 %

Bron: CBS Statline

Pendel

We zagen dat de K5 gemiddeld hoge inkomens kent. Die inkomens worden voor een belangrijk deel buiten de K5 verdiend: ongeveer de helft van de werkzame K5-inwoners verdient zijn brood buiten de K5. Daar zullen relatief vaak de wat hogere inkomens bij zitten, die pendelen doorgaans meer. Exacte gegevens hebben we daar voor de K5 niet over.

We weten wel dat Gouda en Rotterdam de meeste pendelaars uit de K5 aantrekken (respectievelijk 2.613 en 2.145), gevolgd door Krimpen aan den IJssel (1.427) en Capelle aan den IJssel (902). Er pendelen ook mensen de andere kant op, richting de K5, maar dat zijn er een stuk minder (tabel 4.6).

Tabel 4.6 Pendelsaldo tussen de K5 en vier gemeenten met meeste pendel (2009)

	Vanuit woongemeente naar K5	Vanuit K5 naar werkgemeente	Pendelsaldo K5
Gouda	768	2.613	- 1.845
Rotterdam	766	2.145	- 1.379
Krimpen	448	1.427	- 979
Capelle	313	902	- 589

Bron: Regionaal Informatiesysteem Samenleving (RIS). Noot: het RIS bevat helaas geen pendelgegevens buiten Zuid-Holland.

De inkomende pendel is niet voor elk van de K5-gemeenten gelijk. Met name in Bergambacht en Nederlek komen veel arbeidskrachten van buiten de gemeente (respectievelijk 58 en 57 procent van het aantal werkenden in die gemeente, tabel 4.7).

Tabel 4.7 Inkomende pendel per K5-gemeente in 2009

Werkgemeente	Totaal werkenden in gemeente	Woonachtig in andere gemeente	Inkomende pendel
Bergambacht	2.855	1.651	58 %
Nederlek	4.045	2.307	57 %
Vlist	3.109	1.528	49 %
Schoonhoven	3.705	1.814	49 %
Ouderkerk	1.893	843	45 %

Bron: Regionaal Informatiesysteem Samenleving

Werknemers van 'buiten' komen uiteraard niet alleen uit Rotterdam en Gouda. Er wordt ook binnen de K5 gependeld. Daarbij is niet echt een centrumgemeente aan te wijzen. Alle vijf gemeenten wisselen onderling arbeidskrachten uit (tabel 4.8).

Tabel 4.8 Pendel binnen de K5

Werkgemeente > Woongemeente v	Bergambacht	Nederlek	Ouderkerk	Schoonhoven	Vlist
Bergambacht	1.204	118	45	190	149
Nederlek	143	1.738	57	89	55
Ouderkerk	75	154	1.050	17	59
Schoonhoven	216	107	25	1.891	48
Vlist	112	30	18	68	1.581

Bron: Regionaal Informatiesysteem Samenleving

5. ACTUALITEIT: DE ECONOMISCHE THEMATIEK IN DE K5

Waar gaat het de komende jaren in het economisch beleid van de K5-gemeenten om als het gaat om de concrete actuele kwesties? We geven een overzicht aan de hand van zes thema's:

- bedrijventerreinen
- detailhandel en vitaliteit van de kernen
- landbouw
- recreatie en toerisme
- onderwijs
- wonen als economische strategie.

5.1 Bedrijventerreinen

Eind maart 2011 stelde de K5 een bestuurlijk discussiestuk op: *Aanpak bedrijventerreinen K5*. Niet voor niets: de uitbreidingsruimte voor bedrijvigheid in de K5 is zo goed als op, terwijl er nog wel vraag is. Die vraag is in de eerste plaats lokaal, niet regionaal. Dat leidt tot een grote druk op de huidige bedrijventerreinen.

De notitie concludeert:

- “1. Zowel in de afgelopen tien jaren als bij de uitgifte van de nieuwe gronden in Bergambacht, Schoonhoven en Vlist is nauwelijks verhuizing van bestaande naar nieuwe terreinen te signaleren. Verreweg de meeste grond wordt uitgegeven aan bedrijven die solitaire locaties in de kernen of het buitengebied achterlaten. Nieuwe terreinen zuigen dus geen bestaande leeg, maar bieden kansen voor versterking van de kernen zowel als het buitengebied.*
- 2. Er zijn wel aangewezen subregionale bedrijventerreinen, maar de vraag gedraagt zich bijna compleet lokaal, vaak zelfs beperkt tot de eigen kern.*
- 3. De totale vraag die nu al bekend is, overtreft de ruimte die geboden kan worden.*
- 4. De uitgifte van terreinen zal tot 2015 al deze gronden opsouperen. Daarna is er geen enkele vierkante meter uitgeefbare grond meer over.*
- 5. Kansen op herstructurering omdat ondernemers wel degelijk investeringswensen hebben, kunnen nu niet verzilverd worden, omdat er in geen enkele gemeente nog voldoende schuifruimte overblijft. Na 2015 zal de herstructurering daarom zeker stilvallen, terwijl een aantal bestaande terreinen (in ieder geval Middelblok-Groot, Lekkerkerk-Oost, Stolwijk, De Wetering en mogelijk ook Schoonhoven-Oost) dan uit zijn voegen zal barsten.*
- 6. Het inzicht in de vraag is zo goed, dat daarop heldere keuzes voor de toekomst gebaseerd kunnen worden.*
- 7. Die vraag verandert echter regelmatig, en het is daarom verstandig om de kennis regelmatig te actualiseren. Minimaal door de goede contacten met de ondernemerskringen en de FOK in stand te houden, en daarnaast door ook via*

rechtstreekse contacten met individuele bedrijven op de hoogte te blijven van de aanstaande bedrijfsbeslissingen en investeringswensen.”

Hoe moet je politiek gesproken nu tegen deze conclusies aankijken? Een paar overwegingen.

Eerst in algemene zin. We kunnen een groot deel van de Nederlandse economie de komende jaren als een transitie-economie typeren. Allerlei functies op bedrijventerreinen die voorheen ruimtelijk nog gescheiden waren, groeien naar elkaar toe: productiefuncties, logistiek, ontwikkel- en verkoopfuncties en zelfs bedrijfsondersteunende diensten als horeca, sport en kinderopvang komen steeds vaker in elkaars nabijheid voor. Bulkproductie verdwijnt, het gaat meer en meer om maatwerk en om integratie van werkprocessen. Ook de technologie helpt natuurlijk een handje. De bestemmingsplannen gaan te vaak nog uit van een scheiding van functies. Ze beginnen op veel plekken in het land te knellen.

In de kantoorgebieden zien we een forse en met klassieke middelen niet meer op te lossen leegstand. Ook de kantoorwerkgelegenheid is er heel anders uit gaan zien. En in de lokale economie zien we een grote druk op de detailhandel, gepaard met een opmars van allerlei diensten (reparatie, handel, advies, zorg).

We leven in een conjuncturele crisis. Zo'n crisis versnelt de structuurveranderingen. Daarom kunnen we over een transitie-economie spreken.

Bij zo'n economie hoort een ontwikkelingsgerichte ruimtelijke ordening. De oude aanpak met restrictieve bestemmingsplannen die functies toewijzen, komt onder druk te staan, omdat ze niet meer correspondeert met de feitelijke economische ontwikkeling. Dat verschijnsel doet zich op heel veel plekken in het land voor. Regio's die het snelst zijn met het ondersteunen van de transitie door een ontwikkelingsgerichte praktijk in het ruimtelijk ordeningsbeleid te brengen en daardoor in staat zijn productieve onderhandelingsrelaties te vestigen met ondernemers die ruimte zoeken, hebben de komende jaren een concurrentievoordeel.

Het kabinet anticipeert daarop door het zwaartepunt in de ruimtelijke planning te verleggen: minder centraal, meer decentraal.

Dan een regiospecifieke overweging. De Krimpenerwaard is onderdeel van het Groene Hart en heeft te maken met een sterk restrictief beleid. De regio betaalt daar een prijs voor, in termen van beperkte ontwikkelmogelijkheden. Het decentraliseren van de ruimtelijke planning kan zo gezien worden voor de regio. Dat is ook hard nodig: groeimogelijkheden voor de bedrijven op de terreinen zijn een voorwaarde voor het vitaal houden van de kernen. Maar daar hoort een kanttekening bij. De bedrijven waar het om gaat zijn allemaal lokaal geworteld. Noch de bedrijven noch de gemeentebesturen staan een grootschalige ontwikkeling voor, het gaat om het faciliteren van de autonome groei met behoud van de sociale en landschappelijke kwaliteiten van het gebied. Er zijn, met ander woorden, voldoende

lokale 'checks and balances' om een ongebreidelde groei met aantasting van het landschap te voorkomen. De Krimpenerwaard is daarmee een uitstekende regio om als 'pilot' voor een ontwikkelingsgerichte en decentraal gestuurde ruimtelijke ordening te dienen.

Vanuit deze overwegingen is het zaak een eigen positie te zoeken, ook in gesprek met de provincie als naaste buur op het punt van ruimtelijke ordening.

Wanneer we deze overwegingen combineren met de conclusies uit 'Aanpak bedrijventerreinen K5' en met de perspectieven voor de bedrijvigheid uit hoofdstuk 1, dan komen we tot de volgende beleidsuitgangspunten.

- De vraag naar ruimte is zo goed als geheel lokaal gekleurd en het is niet te verwachten dat er alsnog bedrijvigheid die veel ruimte nodig heeft van buiten naar het gebied zal komen. Bij het mislukken van de ROM-K speelt verder mee dat de grond in de waard die ooit voor bedrijfsuitbreiding in aanmerking zou kunnen komen, in particuliere handen is. De gemeentebesturen hebben weinig relevante grondposities. Een publieke ROM-K zou dus niet meer dan een intergemeentelijke afstemming worden van het ruimtelijk instrumentarium. Die afstemming moet stellig plaatsvinden (zie laatste overweging in deze opsomming), maar de vorm van een ROM is overbodig.
- Oplossingen voor de lokale ruimtebehoefte kunnen worden gezocht in een ontwikkelingsgerichte omgang met bestemmingsplannen, waarbij het op gang brengen van onderhandelingen tussen gemeente en ondernemers met ruimtebehoefte centraal staat.
- Een eerste uitgangspunt van die lokale, ontwikkelingsgerichte ruimtelijke ordening is de mogelijkheid tot functiemenging. Niet alle bedrijvigheid op bedrijventerreinen is voor vestiging afhankelijk van een terrein. Kantoorwerkgelegenheid kan ook prima elders een plek krijgen (in kernen of in voormalige agrarisch vastgoed) en dat geldt ook voor kleinschalige ambachten. Er is ruimte op de terreinen te winnen bij een actief bemoedigingbeleid voor bedrijven die daar niet per se hoeven te zitten, om naar andere locaties te kijken. Daarmee wordt tevens de nu al bestaande leegstand in het buitengebied en in de bebouwde kom bestreden.
- Een tweede uitgangspunt is dat bouwen buiten de bestaande contouren mogelijk is, wanneer elders in het gebied compensatie kan worden gevonden. De minieme schuifruimte per terrein wordt zo gemaximeerd, doordat de schuifruimte in de hele regio bij elkaar wordt opgeteld. Deze 'creatieve' omgang met de contouren vereist de instemming van de Provincie Zuid-Holland. Gezien de nadruk van het huidige kabinet op het decentrale moment in de ruimtelijke ordening, mag voor een lokaal pleidooi voor verruiming van de schuifruimte binnen het totaal van de contouren, de nodige support verwacht worden. In de praktijk wordt de contour dan op bepaalde plekken opgeschoven, maar nog niet in bestemmingsplannen ingevuld. Op die manier wordt wel ruimte gereserveerd, maar die wordt pas benut en in bestemmingsplannen vastgelegd, op het moment dat er een concrete vraag naar ruimte is, die ook aan planologische en milieutechnische eisen voldoet. De gemeente (of projectontwikkelaars) hoeven dan ook geen gronden op grote schaal aan te

kopen, omdat nieuw terrein voor bedrijvigheid dan geleidelijk en vraaggericht ontwikkeld wordt.

- Voor 2012 staat de uitwerking van de 'Aanpak bedrijventerreinen K5' in het programma van de K5. Die discussie moet zijn eigen loop hebben. Maar een wending naar een ontwikkelingsgerichte bestemmingsplan praktijk vereist een nieuwe vorm van regionale samenwerking. De onderhandelingspositie van individuele gemeenten naar de provincie maar ook naar bedrijven is veel sterker, wanneer de gemeente gesteund wordt door het collectief van de vijf. Bovendien vergt een ontwikkelingsgerichte aanpak veel contacten, uitwisseling en expertise. Daarom is het te overwegen het herijken van de bestemmingsplannen de status van regionaal project te geven. Er komen dan geen nieuwe overlegconstructies, maar het bestaande portefeuillehouderoverleg wordt als agenda-platform benut en zo nodig voorzien van aanvullende ondersteunende acties.

5.2 Detailhandel en vitaliteit van de kernen

De structuurvisie detailhandel van de K5 uit 2009 stelt dat de detailhandel binnen de K5 vooral lokaal verzorgend van aard is, met een (potentiële) bovenlokale winkelfunctie voor Bergambacht en Schoonhoven.

De detailhandel in de Krimpenerwaard staat voor een aantal uitdagingen.

- Het merendeel van de detailhandel moet het hebben van lokale koopkracht. De vraag is of die de komende jaren onder druk komt te staan door de vergrijzing. De structuurvisie detailhandel gaat echter nog uit van een toenemende K5-bevolking tot en met 2020 (gebaseerd op prognoses uit de woonvisie 2009).
- De indruk is dat, met name op plekken waar een groot deel van de detailhandel bestaat uit familieondernemingen, de vergrijzing niet alleen toe kan slaan onder de klandizie, maar ook onder de winkeliers zelf. Een deel van het winkelareaal zal in de verkoop komen de komende jaren. Door de ontgroening is opvolging een probleem.
- Daarbij komen nog eens de algemene sectorale ontwikkelingen binnen de detailhandel: toename multi-modaliteit, opkomst internetverkoop, verkoop via outletcentres, et cetera. Landelijke schattingen geven aan dat het nu beschikbare areaal tot dertig procent zal gaan krimpen (zie boxtekst *Retail in 2020*).

Retail in 2020 (volgens CBW-Mitex en het HBD)

- De binnensteden zullen de komende tien jaar fors inkrimpen, omdat een derde van het aantal winkels zal verdwijnen.
- Het aantal klanten neemt af, ook bij grote ketens. De omzet in de branche zal nauwelijks tot niet groeien, terwijl de prijzen stijgen.
- Door de vergrijzing zal het aantal zelfstandig ondernemers met 30 tot 50 procent afnemen, omdat velen in het mkb vanwege hun leeftijd willen stoppen.

- Ondernemers hebben veel te lijden hebben onder de grote rol die internetwinkels tegenwoordig vervullen. Een grote groep mensen winkelt niet meer, maar bestelt hun producten online.
- Daarbij komen nog eens de matige vooruitzichten van de economische ontwikkeling. Al sinds 2000 is er een nauwelijks stijgende trend te zien in de omzetontwikkeling van de non food-detaillisten.

“De veranderende retailstructuur biedt echter ook kansen om te excelleren. Het vindbaar zijn van de winkel op internet wordt hierin cruciaal, omdat de consument steeds meer zelf zal bepalen wie hij toelaat in zijn wereld. Ondernemers moeten dus zorgen dat ze in contact blijven met hun klanten.”

Bron: Presentatie Retail 2020 door Jan Meerman, voorzitter CBW-Mittex

De uitdagingen verschillen per kern, zo stelt de structuurvisie detailhandel. Zo hebben enkele kernen moeite met concurrentie van nabijgelegen steden en zitten anderen met een interne concurrentieopgave. Andere kernen vinden met een aantal sterk lokaal gewortelde aansprekende winkels haar uitdaging juist weer in het versterken van haar regionale positie.

Maar het belang van de detailhandel voor de Krimpenerwaard is niet zo zeer als drager van de regionale economie - je mag van de detailhandel geen stuwende economische functie verwachten. De detailhandel is wel een belangrijk onderdeel van het voorzieningenniveau en het vestigingsklimaat. Dan gaat het over de leefbaarheid en de dynamiek in de verschillende kernen. De thematiek rondom de detailhandel moet je in dit economische discours dus ook breder zien, als onderdeel van een grotere uitdaging: hoe houdt je de kernen vitaal?

De rol van de economische visie raakt bij die vraag aan drie punten.

1. *Ondernemerschap*

Winkels die zich de komende tijd weten te onderscheiden hebben meer kans om te overleven. Denk bijvoorbeeld aan de toenemende populariteit van boerderijwinkels. En ook cross-channeling wordt door velen als noodzaak omschreven: meer en meer winkels hebben behalve een fysieke winkel ook een uitgebreide internetstore. Dat kan worden ondersteund door goede collectieve organisatie en promotie. Elders in het land is centrummanagement daarvoor inmiddels een geijkte praktijk en zijn succesvolle ondernemersfondsen in opkomst. Dat kan ook bovenlokaal worden ingezet.

2. *Specialisatie*

Schaalvergroting van detailhandel op het gebied van dagelijkse goederen in de Krimpenerwaard is geen optie, zoals ook de structuurvisie aangeeft:

“In ieder geval moet worden voorkomen dat ontwikkelingen in de sector dagelijkse goederen (met name grootschalige supermarkten) verstorend werken op de boodschappenfunctie in de kernen. Concreet is het niet wenselijk dat supermarkten:

- *groter zijn dan 2.000 m² bvo*
- *dat supermarkten solitair in het buitengebied (bijvoorbeeld als weidewinkel) gevestigd mogen worden.”*

Voor de K5 gaat het erom met nichewinkels (zoals zilvermederijen of boerderijwinkels) en retail met een bepaalde toegevoegde waarde op het reguliere winkelbestand (kledingwinkel of fietswinkel met goede naam en regionale uitstraling) de detailhandel vitaal en het winkelaanbod aantrekkelijk te houden.

3. *Verbreiding*

Vitaliteit van de kernen betekent verder denken dan alleen detailhandel, zeker met de toegenomen leegstand van winkelpanden. In de eerste plaats is het zaak die winkelpanden weer aantrekkelijk te maken voor detailhandel, maar dat zal niet altijd lukken (sommige panden zullen eenvoudigweg niet meer geschikt zijn vanwege de eisen die de detailhandel stelt).

Dan is het zaak na te denken over mogelijkheden voor etalageruimte, kantoorruimte, ruimte voor ambachtelijk werk en combinaties van wonen en werken. Dat zorgt niet voor de levendigheid van detailhandel, maar het houdt in elk geval de economische functie overeind en draagt daarmee bij aan de vitaliteit van de kern. Dan is het wellicht nodig bestemmingsplannen aan te passen.

Rol van de overheid

De overheid kan weinig doen aan het winkelaanbod zelf, of ondernemers vertellen hoe ze hun zaak moeten runnen. Wel kan de overheid bijdragen aan een goede collectieve organisatie, zorgen voor goede en snelle dienstverlening (vergunningen, bestemmingsplannen, meedenken over ontwikkelmogelijkheden, afstemmen van eigen ontwikkelplannen) en zorgen voor afstemming en transparantie binnen de regio.

5.3 **Landbouw**

De landbouw is in werkgelegenheid geen grote sector meer. Maar het is wel een beeldbepalende sector voor het landschap en voor de identiteit van de Krimpenerwaard. De landbouwsector staat voor een aantal opgaven, die de economische functie van het platteland de komende tijd een ander aanzien zullen geven. Dat het buitengebied (ook) een economische functie houdt, staat niet ter discussie, dat is altijd zo geweest en de vitaliteit van het buitengebied vraagt - net als die in de kernen - om economische activiteiten als (mede) drager. Maar de manier waarop zal blijven veranderen. In de economische visie moet daarom ook ruimte zijn voor landbouwbeleid.

Veenweidepact

Belangrijk kader voor het landbouwbeleid is het Veenweidepact. Het pact brengt de problematiek en kansen van het buitengebied onder één noemer. Het bestaat uit vijf doelen, waarbij de laatste drie moeten zorgen voor een economisch vitaal platteland:

- natuur: aansluiting op de Ecologische Hoofdstructuur met oog voor de lokale omstandigheden (al staat de EHS in de huidige landelijke politiek nu ter discussie)
- waterbeheer: robuustere waterhuishouding om bodemdaling af te remmen en te beperken
- versterking van de landbouw: overheidshulp bij agrarische structuurversterking door bijvoorbeeld ondersteuning ruilverkaveling en aanleg kavelpaden voor bereikbaarheid percelen
- recreatie: kansen en opbrengsten voor recreatie en toerisme vergroten
- vernieuwend ondernemen: bevorderen ondernemerschap in buitengebied om bij te dragen aan leefbaarheid en vitaliteit gebied.

Een niet gepubliceerd concept-ontwikkelingsperspectief uit 2010 (als uitwerking van het Veenweidepact) stelt over de opgave van de landbouw in de Krimpenerwaard:

“In de Krimpenerwaard is de landbouwsector niet in economische zin, maar wel wat betreft het ruimtegebruik de belangrijkste economische sector. Het is een vitale bedrijfstak met toekomstgerichte ondernemers. De veehouderij heeft in de Waard de laatste jaren een enorme ontwikkeling en schaalvergroting doorgemaakt ... De landbouw in de Krimpenerwaard staat, naast alle andere opgaven er al zijn, de komende jaren voor een grote opgave met de uitvoering van het Veenweidepact. ... Gestreefd wordt naar het duurzaam voortbestaan van landbouwbedrijven, waarbij ruimte is voor ontwikkeling. Ook moet de agrarische structuur, zoals de verkaveling en de bereikbaarheid van de percelen, verbeterd worden.”

Er wordt in het kader van het Veenweidepact gezocht naar mogelijkheden voor verplaatsing uit natuurgebieden, kavelruil en verbetering van kavelpaden, een goed waterpeil en combinatie van economische functies in het gebied (daarover straks meer).

De Agenda Landbouw van de Provincie Zuid-Holland

Ook de Agenda Landbouw uit december 2010 stelt dat landbouw duurzamer moet worden, economisch rendabel moet kunnen zijn en moet kunnen steunen op breed maatschappelijk draagvlak. De Agenda benoemt drie soorten landbouwgebied:

- agrarische topgebieden met een blijvend perspectief voor wat betreft de productie voor de (wereld)markt
- agrarische probleemgebieden met lagere productiviteit en rendabiliteit (en dus een transformatieopgave)
- stedelijk achterland met sterke regionale markt voor afzet van producten en diensten

De provincie ziet de zuidelijke en oostelijke rand van de K5 als agrarische topgebied. De provincie ambieert in deze gebieden vooral verbetering van de landbouw (verkaveling, huiskavels, schaalvergroting) en toegankelijkheid en het wegnemen van productiebeperkende randvoorwaarden.

Het middengebied binnen de K5-gemeenten wordt gerekend onder de gebieden met een opgave. De provincie wil de agrarische identiteit van deze gebieden in stand houden en zet in op het tegengaan van bodemdaling en het transitieproces van de melkveehouderij.

Kansen voor de landbouw: schaalvergroting en verbreding

Vrijwel alle landbouwgebieden in Nederland staan momenteel voor eenzelfde keuze: vergroten, verbreden of veranderen? In de Krimpenerwaard is vooral schaalvergroting te zien, net als elders in melkveegebieden. De afhankelijkheid van omliggende steden is beperkt, behalve voor de opkomst van een aantal paardveehouderijen en –fokkerijen. De Krimpenerwaard lijkt ook groot genoeg voor haar eigen agrarische infrastructuur: loonbedrijven, veeartsen, veevoederbedrijven, et cetera. In de agrarische topgebieden wordt daarom vooral gekozen voor schaalvergroting om de melkveehouderij rendabel te houden.

In de niet-topgebieden is verbreding veel meer aan de orde. We benoemen in het kader van deze notitie vier kansrijke thema's.

- *Landbouw en zorg.* Mede ingegeven door de toenemende vergrijzing zien we de laatste jaren steeds meer zorgboerderijen opkomen in Nederland. De zorgboerderij gids schat het totale aantal zorgboerderijen in Nederland momenteel op ongeveer duizend. In de K5 gaat het om een tiental.
- *Landbouw en energie.* Biogas en energiewinning uit algen zijn technologisch in opkomst.
- *Andere functies.* In veel gevallen van schaalvergroting wordt het boerenland, maar niet het boerenvastgoed opgekocht. Er komen dus gebouwen leeg te staan, die vaak cultuurhistorische waarde hebben. Dit soort panden zou aantrekkelijk kunnen zijn voor bedrijven uit de zakelijke dienstverlening en ambachten (zie boxtekst Stichting Leefbaar Ondernemend Platteland).
- *Recreatie en natuurbeheer.* De boer als beheerder van het buitengebied, een opkomende ontwikkeling. Dat biedt ook mogelijkheden voor toeristisch ondernemerschap.

De rol van de overheid bij verbreding is tweeledig:

- dienstverlening bij vergunningen, bestemmingsplannen et cetera
- goede randvoorwaarden, zoals toeristische infrastructuur, promotie en het bij elkaar brengen van partijen
- het nadenken over alternatieven (zoals het in beheer geven van natuurgrond bij agrariërs) wanneer de EHS inderdaad mocht verdwijnen.

Stichting Leefbaar Ondernemend Platteland

De *Stichting Leefbaar Ondernemend Platteland* is opgericht om nieuwe economische activiteiten in het buitengebied te stimuleren. Daar waar het landschap niet geschikt is voor intensieve en/ of grootschalige landbouw trekken veel boeren weg naar gebieden met meer ruimte en wordt het landschap vaak opgekocht door natuurorganisaties. Hiermee komen agrarische locaties leeg te staan en uiteindelijk komt de cultuurhistorie en vitaliteit van het gebied in gevaar. Ook de Kamer van Koophandel signaleert dit en geeft aan dat ze graag ziet dat kleine ondernemingen de agrarische bedrijfslocaties opzoeken. De Stichting en haar partners adviseert en ondersteunt projecten die zowel de leefbaarheid als economische ontwikkeling bevorderen, met oog voor het behoud van het karakter van de Krimpenerwaard.

5.4 Recreatie en toerisme

In mei 2011 verscheen de *Evaluatie Uitvoeringsprogramma Recreatie en Toerisme K5*. Een belangrijke conclusie is dat de Krimpenerwaard nog kansen laat liggen in de waterrecreatie.

“Waterrecreatie is één van de grote kansen en de hogere overheden hebben reeds fors geïnvesteerd in bijvoorbeeld het reconstrueren van de Stolwijkersluis waardoor vaarverkeer vanuit de Hollandse IJssel naar de Krimpenerwaard weer mogelijk wordt. Dat geeft volop kansen voor dag, en verblijfsrecreatie en accommodatie. Recreatievaart die vanuit Gouda met toeristen een rondvaart maken langs verschillende boerderijen en zuivel productiebedrijven maken en gecombineerd met veel landelijke natuur een prima arrangement kunnen aanbieden waar de horeca en agrariërs volop van kunnen profiteren.”

Het belang van recreatie en toerisme als economische sector zal voor de Krimpenerwaard beperkt zijn. Daarvoor is de werkgelegenheid te laagwaardig en de toegevoegde waarde van de toerisme en recreatie gewoon veel te klein (in bijna alle Nederlandse steden en regio's gaat het om drie tot vijf procent van de economie, alleen op plekken als de Waddeneilanden ligt dat substantieel hoger – als voorbeeld: op een eiland als Schiermonnikoog zijn jaarlijks 300.000 bezoekers nodig om een bevolking van duizend zielen economisch te onderhouden).

De economische betekenis in directe zin is derhalve beperkt en daarmee ook de legitimatie om er sterk op in te zetten. Maar er zit een tweede kant aan: toerisme en recreatie als belangrijke bijdrage aan het voorzieningenniveau. Kwalitatief hoogwaardige toeristische en recreatieve voorzieningen (horeca, jachthavens, sport, wandel- en fietsmogelijkheden) voegen wel degelijk iets toe aan het verblijfsklimaat en daarmee aan het ondernemers- en woonklimaat. Kwaliteitstoerisme kan voor een regio zorgen voor goede randvoorwaarden, ook al blijft de directe economische betekenis beperkt.

5.5 Onderwijs en arbeidsmarkt

In de westerse wereld wordt het opleidingsniveau van de beroepsbevolking meer en meer gezien als een factor die welvaart en concurrentievermogen mede bepaalt. De andere productiefactoren – ligging, bereikbaarheid en infrastructuur, beschikbaarheid van bedrijventerreinen – zijn niet weg, maar in een kenniseconomie geeft de menselijke factor de doorslag. Dat heeft geleid tot de nationale onderstreping van de zogenaamde 'Lissabon strategie': in het kader van die EU-strategie is afgesproken dat op termijn de helft van de beroepsbevolking hoger opgeleid moet zijn. Nederland is daar met 35 procent nog ver verwijderd van, maar het aandeel van mensen met een hbo- of wo-diploma groeit wel snel.

De Krimpenerwaard zit beneden dat landelijk gemiddelde. Dat was één van de redenen om in het beginhoofdstuk van deze visie te pleiten voor een scholingsoffensief. Daar zijn wel enkele kanttekeningen bij te plaatsen:

- De Krimpenerwaard telt veel familiebedrijven en bedrijven die anderszins zeer verknoopt zijn met hun omgeving. Die bedrijven maken het aantrekkelijk om vroeg aan het werk te gaan: er zijn loopbaankansen, ook zonder verder door te leren. Een 'lager geschoolde' in de Krimpenerwaard is qua perspectief niet te vergelijken met een 'lager geschoolde' in bijvoorbeeld Rotterdam. Probleem is wel dat de Krimpenerwaard bij verdergaande individualisering en globalisering een steeds 'normalere' Nederlandse regio zal worden. De beschermende rol van het familiebedrijf zal afnemen.
- 'Hooggeschoold' wil per definitie zeggen 'in het bezit van een hbo- of wo-diploma'. Het toekomstbeeld is dat naast vijftig procent hoogopgeleiden er ook veertig procent middelbaar opgeleiden zullen zijn, met een diploma op mbo-niveau 3 of 4. De baankansen van die middelbaar opgeleiden doen niet onder voor die van de hoogopgeleiden. Het probleem zit in de laaggeschoolden, personen met hooguit een niveau 1 kwalificatie. De verwachting is dat ook niveau 2 – nu nog erkend als het startkwalificatie op de arbeidsmarkt – op den duur te weinig zal zijn. Maar de groep waar echte zorg over zal blijven bestaan beslaat tien tot vijftien procent van de populatie.
- Hooggeschoolden en werkgelegenheid voor hooggeschoolden trekken elkaar aan. In een kenniseconomie ontwikkelt een bedrijf zich vanuit de vaardigheden van het personeel. Omgekeerd zoeken hoogopgeleiden natuurlijk een bedrijf waar ze hun competenties kwijt kunnen. Als dat er niet is, gaan ze verhuizen. Deze kip-of-ei-kwestie is maar op een manier te beantwoorden: zet in op zowel het aantrekken en vasthouden van hooggeschoolden als op het doorontwikkelen van de bedrijven. Onderwijs is hoe dan ook een belangrijke economische partner geworden. Zonder goede scholingsmogelijkheden onder handbereik krijgt een regionale economie het moeilijk. Vandaar dat elke economisch centrum van enige omvang zich de laatste twintig jaar zeer heeft ingespannen om voorzieningen voor voortgezet (beroeps-) onderwijs naar zich toe te halen.

De Krimpenerwaard verkeert als het gaat om de onderwijsvoorzieningen in een bijzondere positie. Enerzijds is de waard een regio met een eigen gezicht en een

eigen geografie, maar anderzijds is de regio te klein om zich echte aanvullingen op de onderwijsinfrastructuur te veroorloven. Bovendien is de herverkaveling van mbo- en hbo-opleidingen – de oprichting van roc's en hogescholen en de daarop volgende golf van nieuwbouw) wel ongeveer achter de rug. De Krimpenerwaard moet het doen met wat er is. Praktisch gezien gaat het dan om de Driestar, het Gemini College en de twee brede scholengemeenschappen in Schoonhoven, allebei inclusief de praktische leerweg van het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs. Die hebben samen omstreeks 2.500 leerlingen. Er zijn weinig kleine steden met zo'n grote onderwijspopulatie. Schoonhoven kan een aardig profiel ontwikkelen als regionaal onderwijscentrum. Wanneer we de zilverschool – onderdeel van ROC Zadkine – er bij betrekken, is er zelfs een bovenregionaal aspect aan te verbinden. De zilverschool heeft via stagecontacten een internationaal netwerk. Methodologisch is het werk in de zilvervakschool verwant met dat in de fijnmechanica, zoals de Leidse instrumentenmakerschool. Dat zijn belangrijke ondersteunende instituten voor het nationale topsectorenbeleid.

Hoe zou een scholingsoffensief voor de Krimpenerwaard er uit kunnen zien? Een paar ingrediënten.

- De scholen zouden als 'community colleges' moeten worden gezien, als instituten gedragen door de gemeenschap en niet als uitvoerders van landelijk beleid. Gemeentebesturen, politie en bedrijven moeten zichtbaar zijn in de scholen, het woord voeren op ouderavonden, werkbezoeken uitlokken. Leerlingen, ouders en personeel moeten merken dat ze er niet alleen voor staan en dat de samenleving iets van hen verwacht.
- De vmbo-afdelingen moeten volop gebruik maken van stagemogelijkheden bij en gastlessen door het regionale bedrijfsleven. En roc's en hogescholen buiten de regio moeten bij voortduring interessante stagemogelijkheden en praktijksituaties aangeboden krijgen vanuit de Krimpenerwaard. Ze moeten de Krimpenerwaard veel nadrukkelijker als onderdeel van hun verzorgingsgebied gaan zien.

Afzonderlijke vermelding verdient het Carrière Instituut Schoonhoven, een initiatief van oud-leerlingen van het Schoonhovens College. De oud-leerlingen – inmiddels als studenten actief in Rotterdam, Utrecht of elders - willen hun vaardigheden aanbieden om de huidige leerlingen die een achterstand hebben – vaak afkomstig uit de Marokkaanse gemeenschap in Schoonhoven – te ondersteunen met huiswerkklassen en rolmodellen. Dit spontane initiatief is om twee redenen zeer interessant. Ten eerste is het een wellicht zeer effectieve manier om de achterstand van de betrokken leerlingen te bestrijden. De 'peer group' benadering (problemen aanpakken met leeftijdgenoten die net iets verder zijn) heeft elders tot goede resultaten geleid. Ten tweede is het initiatief een signaal dat er vraag is naar een zeker 'alumnibeleid'. Jongeren uit de Krimpenerwaard vinden het kennelijk prettig om in georganiseerd verband terug te komen, ook nadat ze de regio hebben verlaten voor school of werk. De universiteiten in Nederland zijn een alumnibeleid gaan voeren omdat hun afgestudeerden de beste ambassadeurs zijn. Het lijkt er op of de Krimpenerwaard een experiment met een alumnibeleid van middelbare scholieren in de schoot geworpen krijgt. Als het lukt, wordt dat een icoon voor de regio.

De Krimpenerwaard kan een deel van het onderwijs- en arbeidsmarktbeleid zelf uitvoeren, met name de activiteiten rondom de scholen en mogelijke stage-contacten met het lokale bedrijfsleven. Maar voor een ander deel is de regio afhankelijk van een groter geheel: de pendelbewegingen gaan over de grens van de regio, de kantoren van kamer van koophandel, UWV, uitzendondernemingen en branche-organisaties zitten elders. De regio moet dus schakelen. Nu is die 'meerschalligheid' niets nieuws op de arbeidsmarkt. Er zijn hulpmotoren voor ontwikkeld in de vorm van regionale platforms, waar overheden, uitvoeringsorganisaties, werkgevers en onderwijs elkaar ontmoeten. Voor de Krimpenerwaard gaat het om het Regionaal Platform Arbeidsmarkt Rijn Gouwe. Een voor de hand liggende weg om werk te maken van het arbeidsmarktbeleid in de K5 is het agenderen van de regionale vraagstellingen en ambities in dat platform. Er mag in redelijkheid verwacht worden dat de partners in dat platform met actieve belangstelling naar initiatieven vanuit de Krimpenerwaard zullen kijken.

5.6 Wonen als economische strategie

Tenslotte een thema dat doorgaans niet wordt gekoppeld aan regionale economie: het woonklimaat. Een goede woonstrategie kan positief effect hebben op de regionale koopkracht, het economisch vestigingsklimaat en de leefbaarheid. Wonen is daarom een belangrijke randvoorwaarde voor een economische visie. De woonvisie *Vitaliteit en kwaliteit door samenwerking* constateert dat er binnen de K5-gemeenten jarenlang te weinig is gebouwd om in de eigen woningbehoefte te kunnen voorzien: er hebben meer mensen de regio verlaten dan dat er woningen bijgebouwd zijn.

Volgens de woonvisie zijn vooral startende huishoudens vertrokken en zijn er te weinig huurwoningen en goedkope koopwoningen gebouwd. Demografische prognoses voorspellen ontgroening, vergrijzing en een sterke toename in het aantal eenpersoonshuishoudens. Indien deze prognoses uitkomen, ontstaat een bevolkingsopbouw die gevolgen gaat hebben voor het voorzieningenniveau (basisscholen, maar ook detailhandel, cultuur, sport of verenigingsleven).

De ambitie is om "voldoende woningbouw te realiseren om een bovenmatige vergrijzing en ontgroening tegen te gaan en de leefbaarheid in alle kernen te waarborgen. Niet alleen door de aantallen te bouwen woningen, maar ook door het soort woningen zal zoveel mogelijk worden gestuurd op de gewenste leeftijdsopbouw."

Er is op dit moment een oplegger voor de woonvisie in de maak, dus we zullen het bij een samenvatting van de oorspronkelijke visie laten en niet op de zaken vooruitlopen. Wat we nog wel toe zouden willen voegen is dat we elders in het land zien dat de meest succesvolle strategie toch lijkt om vraaggericht (of het nou gaat om starters, senioren of 'terugkeerders'), maar vooral ook kwalitatief te bouwen.

RESPONDENTEN EN BEGELEIDINGSCOMMISSIE

In het kader van het opstellen van deze discussienotitie zijn gesprekken gevoerd met:

- Dhr. Peter Matheij - Gemeente Schoonhoven
- Dhr. Dick Roelse - Gemeente Nederlek
- Dhr. Bart Crouwers - Gemeente Vlist
- Mw. Ria Boere - Gemeente Ouderkerk
- Dhr Arie van Erk - Gemeente Bergambacht
- Dhr. Ben van der Vlist - Federatie Ondernemerskringen Krimpenerwaard
- Dhr. Alex Schakel - Ondernemerskring Schoonhoven
- Dhr. Jan Baas- Baas Gouderak Beheer
- Dhr. Gerard Overkamp - To interface projects
- Dhr. Ton Vonk Noordergraaf - LTO
- Dhr. Rob van den Broeke - Woningcorporatie QuaWonen
- Dhr. Berend Buddingh - Schoonhovens College

Deelnemers Dag van de K5-economie:

- Dhr. M. Oskam - Middenstandsvereniging Onderling Belang (Bergambacht)
- Dhr. Speksnijder - Middenstandsvereniging Onderling Belang (Bergambacht)
- Dhr. B. van der Vlist – Federatie Ondernemerskringen Krimpenerwaard
- Dhr. E. van Dam – Federatie Ondernemerskringen Krimpenerwaard
- Dhr. A. Schakel – Federatie Ondernemerskringen Krimpenerwaard
- Dhr. A. Scheer – Federatie Ondernemerskringen Krimpenerwaard
- Dhr. G.J. Ruit – Federatie Ondernemerskringen Krimpenerwaard
- Dhr. M. Spijk – Federatie Ondernemerskringen Krimpenerwaard
- Dhr. B.J. Buddingh – Schoonhovens College
- Dhr. L. Prins - Schoonhovens College
- Dhr. M. Hakkenberg – Willem de Zwijger College
- Dhr. J. Flach – Winkeliersvereniging Haastrecht
- Dhr. J. van der Eijk - Winkeliersvereniging Haastrecht
- Dhr. Van Eijk – Gemini College
- Dhr. J. Neven – Winkeliersvereniging Lekkerkerk
- Dhr. W. de Waal jr. – Winkeliersvereniging Lekkerkerk
- Dhr. van den Broeke – Federatie van woningcorporaties in de Krimpenerwaard
- Dhr. T. Vonk Noordergraaf – LTO Noord afdeling Krimpenerwaard
- Mevr. P. de Vos – van den Berg - LTO Noord afdeling Krimpenerwaard
- Mevr. R. Cevaal – Kamer van Koophandel Rotterdam
- Dhr. G. Overkamp – Adviseur bedrijventerreinen To interface projects
- Dhr. G. de Jong – Winkeliersvereniging Stolwijk

De begeleidingscommissie bestond uit:

- Mw. Iris Steenvoorden - K5
- Dhr. Ger Peters – K5
- Dhr. Hans van der Vaart - Gemeente Nederlek
- Mw. Karen van Houwelingen - Gemeente Schoonhoven
- Mw. Anke van Houtem - Gemeente Bergambacht
- Dhr. Arjon Schipper - Gemeente Ouderkerk
- Mw. Jacoby Klapwijk - Gemeente Vlist